

Uluslararası "Tarihte Adana ve Çukurova" Sempozyumu Bildirileri Kitabı
(17-19 Nisan 2015 Adana - Türkiye)
International Symposium of "Adana and Çukurova in History" Proceeding Book
(17-19 April 2015, Adana/Turkey)

TARİHTE ADANA VE ÇUKUROVA CİLT II

OSMANLI DÖNEMİNDE ADANA VE ÇUKUROVA-I

Editörler
Prof. Dr. Yılmaz KURT
M. Fatih SANSAR

ADANA - 2016

TARİHTE ADANA VE ÇUKUROVA CİLT II

OSMANLI DÖNEMİNDE ADANA VE ÇUKUROVA I

Editörler

Prof. Dr. Yılmaz KURT

M. Fatih SANSAR

Takım ISBN: 978-605-9354-62-2

ISBN: 978-605-9354-64-6

DOI: 10.37609/akya.2334

Yayıncı Sertifikası No : 25465

Yayın Koordinatörü : Yasin DİLMEN

Dil Editörü : Yrd. Doç. Dr. Ömer Tuğrul KARA

Yabancı Dil Editörü : Özge Gül ZEREY

Mizanpaj : Ayşe ÇÖMEZ

Kapak : Rahime DİLMEN

Baskı ve Cilt : Reaksiyon Matbaacılık, ANKARA/2016

2016 AKADEMİSYEN A.Ş

Halk Sk. 5/A Yenışehir/ANKARA

Tel: 0312 431 16 33

www.akademisyen.com

Bu kitabın yayın hakkı AKADEMİSYEN KİTAPBEVİ'ne aittir. 5846 ve 2936 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Yasası Gereği herhangi bir bölümü, resmi veya yazısı, yazarların ve yayıncısının yazılı izni alınmadan tekrarlanamaz, basılamaz, kopyası çıkarılamaz, fotokopisi alınamaz veya kopya anlamı taşıyabilecek hiçbir işlem yapılamaz. Yazıların içerikleri yazarları bağlamaktadır.

Dağıtım Adresi

Akademisyen Kitabevi

Halk Sk. 5/A Yenışehir/ANKARA

Tel: 0312 431 16 33

www.akademisyen.com

2016

SEMPOZYUM KURULLARI LİSTESİ / HEAD OF SYMPOSIUM LIST

SEMPOZYUM BAŞKANI / SYMPOSIUM PRESIDENT

Hüseyin SÖZLÜ Adana Büyükşehir Belediye Başkanı / Adana metropolitan
municipality mayor

YÜRÜTME KURULU / EXECUTIVE COUNCIL

Prof. Dr. Yılmaz Kurt Ankara Üniversitesi / Ankara University, Turkey
Prof. Dr. Hasan Babacan Mehmet Akif Ersoy Ün. / Mehmet Akif Ersoy University, Turkey
Doç. Dr. Faruk Yıldırım Çukurova Üniversitesi / Çukurova University, Turkey
Yrd. Doç. Dr. Ömer Tuğrul Kara Çukurova Üniversitesi / Çukurova University, Turkey
Okutman M. Fatih Sansar Çukurova Üniversitesi / Çukurova University, Turkey
Halil Avşar Adana Büyükşehir Belediyesi / Adana Metropolitan Municipality
Mehmet Ali Arslan Adana Büyükşehir Belediyesi / Adana Metropolitan Municipality
Hacı Ahmet Yıldırım Adana İnsanına ve Kentine Hizmet Vakfı / Adana Human and
Urban Development Foundation

BİLİM KURULU / SCIENCE COUNCIL

Prof. Dr. Abdulkadir Donuk, İstanbul Üniversitesi, Türkiye / İstanbul University, Turkey
Prof. Dr. Abdulkadir Yuvalı, Erciyes Üniversitesi, Türkiye / Erciyes University, Turkey
Prof. Dr. Abdullah Gündoğdu, Ankara Üniversitesi, Türkiye / Ankara University, Turkey
Prof. Dr. Alpaslan Ceylan, Atatürk Üniversitesi, Türkiye / Atatürk University, Turkey
Prof. Dr. Altan Çetin, Gazi Üniversitesi, Türkiye / Gazi University, Turkey
Prof. Dr. Bülent Çukurova, Çukurova Üniversitesi, Türkiye / Çukurova University, Turkey
Prof. Dr. Cüneyt Kanat, Ege Üniversitesi / Ege University, Turkey
Prof. Dr. Ema Mirjkoviç, Nis University / SIRBİA
Prof. Dr. İbrahim Yılmazçelik, Fırat Üniversitesi, Türkiye / Fırat University, Turkey
Prof. Dr. Kemal Çiçek, İpek Üniversitesi, Türkiye / İpek University, Turkey
Prof. Dr. Maria-Claude Tremouille, Rome / İTALY
Prof. Dr. Mehmet İnbası, Erciyes Üniversitesi, Türkiye / Erciyes University, Turkey
Prof. Dr. Mehmet Ali Ünal, Pamukkale Üniversitesi, Türkiye / Pamukkale University, Turkey
Prof. Dr. Metin Ayışığı, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkiye / Yüzüncü Yıl University, Turkey
Prof. Dr. Mihai Maxim, Bükreş Üniversitesi, Romanya / Bukres University, Romania
Prof. Dr. Mirko Novak, Bern University / SWİTZERLAND

Doç. Dr. Ahmet Gündüz, Mustafa Kemal Üniversitesi, Türkiye / Mustafa Kemal University, Turkey
Doç. Dr. Bekir Koçlar, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkiye / Yüzüncü Yıl University, Turkey
Doç. Dr. Celil Arslan, Erciyes Üniversitesi, Türkiye / Erciyes University, Turkey
Doç. Dr. Cevdet Kırpık, Erciyes Üniversitesi, Türkiye / Erciyes University, Turkey
Doç. Dr. Christopher Miller, Texas Üniversitesi ABD / Texas University, the USA
Doç. Dr. Duygu Saban Okesli, Çukurova Üniversitesi, Türkiye / Çukurova University, Turkey
Doç. Dr. Gözde Ramazanoğlu, Çukurova Üniversitesi, Türkiye / Cukurova University, Turkey
Doç. Dr. Kemal Çelik, Başkent Üniversitesi, Türkiye / Başkent University, Turkey
Doç. Dr. Mustafa Aksoy, Marmara Üniversitesi, Türkiye / Marmara University, Turkey
Doç. Dr. Mustafa Alkan, Gazi Üniversitesi, Türkiye / Gazi University, Turkey
Doç. Dr. Salim Gökçen, Erzincan Üniversitesi, Türkiye / Erzincan University, Turkey
Doç. Dr. Tamer Balcı, Texas Üniversitesi, ABD / Texas University, the USA
Doç. Dr. Yusuf Ziya Bildirici, Pamukkale Üniversitesi, Türkiye / Pamukkale University, Turkey
Doç. Dr. Zübeyde Güneş Yağcı, Balıkesir Üniversitesi, Türkiye / Balıkesir University, Turkey
Doç. Dr. Zafer Gölen, Mehmet Akif Ersoy Ün., Türkiye / Mehmet Akif Ersoy University, Turkey
Yrd. Doç. Dr. Ebru Güher, Korkut Ata Üniversitesi, Türkiye / Korkut Ata University, Turkey
Yrd. Doç. Dr. Erdem Çanak, Çukurova Üniversitesi, Türkiye / Çukurova University, Turkey
Yrd. Doç. Dr. Serdar Girginer, Çukurova Üniversitesi, Türkiye / Çukurova University, Turkey
Yrd. Doç. Dr. Süleyman Hatipoğlu, Mustafa Kemal Ün., Türkiye / Mustafa Kemal Unv., Turkey

DESTEK VEREN KURUMLAR

Kültür ve Turizm Bakanlığı

Adana Valiliği

Çukurova Üniversitesi

Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi

Adana İnsanı ve Kentine Hizmet Vakfı

TAKDİM

Türklerin binlerce yıllık geçmi-
şe uzanan şanlı tarihinin araştırılması,
çeşitli akademik faaliyetlerle ortaya ko-
yulması, dolayısıyla milli bilincin oluşturu-
lması hayati derecede önemlidir. Ceyhan
Belediye Başkanı olduğum günden
itibaren Türk tarihi ve kültürünü incele-
yen bir çok çalışmaya destek verdiğimiz
gibi, "*Ceyhan'dan Ceyhan'a 1. Ceyhan
Sempozyumu*" adlı akademik çalışma
ile Çukurova tarihi ve kültürünü araştıran
kıymetli araştırmacılar bize bir "*bilgi
şöleni*" sunmuşlardı.

Adana Büyükşehir Belediye Baş-
kanlığı'na aday olduğumuzda yine Adana
ve Çukurova'nın tarihini ve kültürünü araştırma amacıyla yapılan her türlü çalışmaya
destek vereceğimizi ifade etmiştik. Ne yazık ki Adana ve Çukurova tarihi henüz kapsamlı
bir şekilde araştırılıp ortaya koyulmamıştı. Adanamızın marka değerini yükseltecek bir
çok önemli tarihi gelişme unutulup gitmişti. Adana Büyükşehir Belediye Başkanı seçildikten
hemen sonra, Adana tarihinin araştırılması konusunda arkadaşlarımız çalışmalara başladılar.
Belediyemizin tüm imkanlarını kullanarak Türkiye'den ve yurtdışından, Adana ve Çukurova
üzerine çalışma yapan akademisyen ve araştırmacıları Adana'da buluşturan "*1. Uluslararası
Tarihte Adana ve Çukurova Sempozyumu*"nu gerçekleştirdik.

17-19 Nisan 2015 tarihleri arasında yapılan, "*1. Uluslararası Tarihte Adana ve
Çukurova Sempozyumu*"na 40 farklı üniversiteden 170'ten fazla bilim insanı katılarak
bildirilerini sundular. Adana ve Çukurova tarihinin ilk defa bu kadar kapsamlı ve bir bütün
içerisinde ele alındığı bilimsel bir etkinliğe imza attık. Adana bölgesi, arkeoloji, tarih,
sanat tarihi, mimarlık, eğitim, kültür, vakıflar, tarım, ticaret, göç ve iskan, basın yayın
hayatı gibi önemli konulara temas edildi. Ramazanoğulları, Osmanlı döneminde Adana,
Milli Mücadele döneminde Adana ve Cumhuriyet döneminde Adana konularında bir çok
bildiri sunuldu. Fakat bu tür bilimsel çalışmaların kalıcı olabilmesi, sempozyumda sunulan
bildirilerin kitap halinde basılması ile mümkündür. Nitekim titiz bir çalışmanın sonucunda
sempozyum bildirileri toplanarak 4 cilt halinde kitaplaştırılmış oldu. Adana ve Çukurova
tarihini en eski devirlerden günümüze kadar ele alan bu dev eseri Adanamıza kazandırmış
olmaktan büyük gurur duyuyoruz.

Çukurova tarihi ve kültürü hakkında yapılmış her türlü çalışmayı destekleme ve
yayın haline getirme kararlılığımız devam etmektedir. Nitekim Adana Kent Arşivi kurma
çalışmalarımız devam etmekte olup, Osmanlı arşivlerinde bulunan Adana ile ilgili binlerce
belge Adana'ya getirilmiş ve araştırmacılar sunulmak üzere çalışmalara yapılmıştır.

Elinizde bulunan 4 ciltlik "*1. Uluslararası Tarihte Adana ve Çukurova Sempozyumu
Bildiri Kitabı*"nın Editörleri Prof. Dr. Yılmaz KURT ve M. Fatih SANSAR hocalarıma,
kitapta bildirileri bulunan tüm akademisyen ve araştırmacılara ve emeği geçen herkese
teşekkür ederim.

Hüseyin SÖZLÜ

Adana Büyükşehir Belediye Başkanı

ÖNSÖZ

I. Uluslararası Tarihte Adana ve Çukurova Sempozyumu 17-19 Nisan 2015'te

Adana'nın görkemli bir otelinde yurt içinden ve yurt dışından gelen 170'den fazla akademisyenin katılımı ile gerçekleştirildi. Sempozyuma akademisyen ve araştırmacılar büyük ilgi göstermiş ve 300'den fazla bildiri özeti gönderilmişti. Bu bildirilerin çok azı akademik yetersizlikten, bir çoğu ise imkanlar nedeniyle elenmek zorunda kaldı. 150 farklı bildiri kabul edilerek bildiri sahipleri Adana'ya davet edildiler. Fakat bazı katılımcılar son anda mazeret bildirerek katılmadıklarından 135 farklı bildiriyle iki gün boyunca 4 ayrı salonda ve ek olarak tarihi Kız Lisesi binasında yapıldı.

Tarihte Adana ve Çukurova Sempozyumu'nu yapmaktaki asıl amacımız, yıllardır yeterince araştırılmayan şehir ve bölge tarihini, en eski devirlerden günümüze kadar bir bütünlük içinde "*Adana ve Çukurova Tarihi*"ni ele alan kapsamlı bir eser ortaya çıkarmaktır. Sempozyumda, Çukurova arkeolojisi, ilköğretim Adana, Roma-Bizans-Haçlılar dönemi, Çukurova'nın fethi ve Türkleşmesi, Ramazanoğulları dönemi, Osmanlı döneminde Adana, Milli Mücadele'de Adana, Cumhuriyet döneminde Adana, mimarlık tarihi, sanat tarihi, kültür vb. konularda birbirinden kıymetli bildiriler sunuldu. "*Söz uçar yazı kalır*" deyişinde olduğu gibi asıl önemli olan sempozyumda sunulan bildirilerin yazılı metinlerinin toplanması, akademik bir incelemeden geçirilerek kitap halinde basılması hepsinden daha önemliydi.

Adana sempozyumunda sunulan bildiriler kitapta listesi görülen "*Bilim ve Hakem Kurulu*"na gönderilerek titiz bir inceleme yapılmış, bir kaç makale akademik yetersizlikten dolayı elenmiştir. Dolayısıyla sempozyum bildiri kitabında yer alan makaleler "*uluslararası hakemli*" bir yayın olarak tescillenmiştir. Bildiri kitabını 2-3 ay içerisinde yayımlanmasını hedeflemiştik. Ancak makalelerin hakem inceleme sürecinin uzaması ve teknik bazı sorunlar nedeniyle biraz gecikmeli de olsa yayına hazır hale geldi. Eser başta söz verdiğimiz gibi 4 cilt halinde, yaklaşık 2.500 sayfalık bir "*Adana ve Çukurova Tarihi Külliyyatı*" Adanalı hemşehrilerimize ve tarihçilere ulaştırılmış oldu.

Eserin genel editörlüğünü Prof. Dr. Yılmaz Kurt ve M. Fatih Sansar üstlendi. Ayrıca Arkeoloji ve Eskiçağ Tarihi editörlüğünü Yrd. Doç. Dr. K.Serdar Girginer, Ortaçağ Tarihi Editörlüğünü Prof. Dr. Cüneyt Kanat, Yeniçağ Osmanlı Tarihi editörlüğünü Prof. Dr. Orhan Kılıç ve Prof. Dr. Yılmaz Kurt, Yakınçağ Osmanlı Tarihi editörlüğünü Prof. Dr. Hasan Babacan ve Prof. Dr. Salim Gökçen, Cumhuriyet Tarihi editörlüğünü Prof. Dr. Kemal Çelik, Adana ve Çukurova Kültürü editörlüğünü Doç.Dr. Faruk Yıldırım hocalarımız üstlendiler.

Adana'da tarih sempozyumu yapılması ve sempozyum bildiri kitabının yayınlanmasında emeği geçen Akademisyen Yayınevi'ne, Adana Büyükşehir Belediyesi çalışanlarına, Adana İnsanına ve Kentine Hizmet Vakfı Başkanı Hacı Ahmet Yıldırım'a teşekkür ederiz. Büyükşehir Belediye Başkanımız Sayın Hüseyin Sözlü'nün değerli himayeleri olmasaydı bu sempozyum hiçbir şekilde gerçekleşmezdi. Sempozyuma hayat veren ise uzak ve yakından davetimize icabet ederek katılım sağlayan değerli bilim insanlarının göz nurları ve alın terleri oldu. Adana'ya böylesine değerli bir eseri kazandıranların isimleri bu eserle birlikte sonsuza kadar yaşayacaktır. Selam ve saygı ile.

Editörler

Prof. Dr. Yılmaz KURT

M. Fatih SANSAR

İÇİNDEKİLER

Sempozyum Kurulları

Adana Büyükşehir Belediye Başkanı Hüseyin Sözlü'nün Takdim Yazısı

Önsöz

İçindekiler

OSMANLI DÖNEMİNDE ADANA VE ÇUKUROVA-I

Bölüm Editörleri

Prof. Dr. Yılmaz KURT

Prof. Dr. Orhan KILIÇ

1. Prof.Dr. Orhan KILIÇ, Adana Hükümeti'nden Adana Eyâleti'ne	11
2. Prof.Dr. Mehmet İNBAŞI, Adana Eyâleti ve İdarecileri (1750-1800)	47
3. Prof. Dr. Ema MİLJKOVIĆ, The Ottoman-Memluk Wars Ant The Role of Hersekzâde Ahmed-Pasha	63
4. Uzm. Erol KELEŞ, Çukurova'dan Göç Ederek Safevî Devleti'nin Hizmetine Giren Türkmenler: Varsaklar ve Dulkadirliiler	73
5. Yrd.Doç.Dr. Eyüp KUL, II. Viyana Kuşatması Sonrası Adana'dan Balkanlara Yapılan Askerî Yardımlar (1683-1699)	85
6. Prof.Dr. Osman KÖSE-Doç.Dr. Türkmen TÖRELİ, 18. Yüzyıl Sonlarına Doğru Adana ve Çevresinde Eşkıyalık Hareketleri	99
7. Prof.Dr. İbrahim YILMAZÇELİK-Yrd.Doç.Dr. Özcan TATAR, Adana ve Çevresinde İdarecilerin Yolsuzlukları (1700-1750)	113
8. Prof.Dr. Mustafa ÖZTÜRK, Adana Tereke Defterleri Üzerine Gözlemler (1730-1750)	147
9. Ümit KATIRANCI, Çukurova'da İfrâz-ı Zül'l-Kadriyye Mukâta'ası Üzerinden Merkez-Taşra İlişkileri	173
10. Yrd.Doç.Dr. Saim YÖRÜK, XVIII. Yüzyıl Adana Orducu Esnafı Üzerine Bazı Tespitler	189
11. Arş. Gör. Serkan POLAT, Adana'da Asayişin Temini Hususunda Çapanoğlu Süleyman Bey'in Faaliyetleri (1782-1813)	203

12. Doç.Dr. Mustafa ALKAN , Adana Beylerbeyi Bayrampaşa-zâde El-hac Mehmet Paşa Vakıfları	233
13. Yrd.Doç.Dr. Özcan TATAR , Adanalı Bir Vali: Derviş Paşa-zâde Mehmet Paşa	243
14. Arş.Gör. Hikmet ÇİÇEK , Adana Ahkâm Defterleri (1155-1295 / 1742-1878)	255
15. Yrd.Doç.Dr. Serdar GENÇ , III. Ahmed Dönemi Şark Seferlerinde Adana Eyaletinin Askeri ve Lojistik Rolü (1722-1726)	279
16. Doç.Dr. Alparslan DEMİR , 1722 Tarihli Tahririne Göre Bozdoğan Yörüklerinde Şahıs Adları	291
17. Arş.Gör. Ayşe ERSAY YÜKSEL , Evliya Çelebi'nin Seyehatnâmesi'nde Adana'daki Eserler	307
18. Arş. Gör. Ömer Ferit İMLAK , Ramazanoğulları Vakıflarının Değerlendirilmesi	343
19. Prof.Dr. Yılmaz KURT , 1831 Yılında Adana Ermenileri	357
20. Arş.Gör. Muhammed CEYHAN , 1831 Nüfus Sayımına Göre Adana ve Çevresinde Müslüman Nüfus	375
21. Prof. Dr. Muhittin TUŞ-Yrd.Doç.Dr. Ruhi ÖZCAN , 1828-1830 Yıllarına Ait Şer'iye Sicil Defterine Göre Adana	399
22. Arş.Gör. Günay KORKMAZ-Arş.Gör. Ahmet Caner ÇATAL Arş.Gör. Samiye TUNÇ , Cizye Defterlerine Göre Adana'da Gayrimüslimler (H. 1259, 1261, 1267)	421
23. Doç. Dr. Zübeyde GÜNEŞ YAĞCI , Hac ve Askerî Yol Üzerine Bir Menzil: Adana Menzili	445
24. Arş.Gör. Arzu ŞAHİN , 19. Yüzyılın İlk Yarısında Tarsus Sancağı'nın İdarî, İktisadî ve Sosyal Durumu Hakkında Bazı Tespitler	467
25. Yrd.Doç.Dr. Selma TURHAN SARIKÖSE , XIX. Yüzyılda Adana ve Çevresinde Frengi Salgınları	491

ADANA EYALETİ VE İDARECİLERİ (1750-1800)

Mehmet İNBAŞI*

Özet

Bu bildiride Adana'nın Osmanlı hâkimiyetine girmesinden XVIII. yüzyıla kadar olan durum özetlenecektir. Aynı zamanda divan-ı hümayun kalemlerinde ve defterlerinde hazırlanan beratlar incelenerek 1750-1800 yılları arasında Adana Eyaleti'nde görev yapan valiler tespit edilecektir. Bu görevlilerin isimleri, görev süreleri, önceki görevleri, ne kadar süre görev yaptıkları ve ne zaman Adana'dan yurtdışları hakkında arşiv belgelerine dayalı olarak bilgiler verilecektir.

Anahtar kelimeler: *Osmanlı Devleti, Adana, Eyalet, Beylerbeyi*

THE GOVERNORS OF ADANA AND ADMINISTRATORS (1750-1800)

Abstract

In this work the status of Adana from getting in to sovereignty of Ottoman Empire to 18th century will be summarized. At the same time, the governor who worked in the province of Adana between 1750-1800 will be determined by searching the records of Divan-ı Humayun. Also the names of these governors, their duration of work, their previous works and when they left Adana will be mentioned according to the information get from the archival documents.

KeyWords: *The Ottoman Empire, Adana, Provincia*

Adana'ya ilk Türk-İslâm unsurlarının yerleştirilmesi, Abbasîler zamanında 809'da Ebû Süleym et-Türkî tarafından gerçekleştirilmiştir. Osmanlı öncesinde, 1071'den itibaren Çukurova'ya Oğuzlar'dan Kayıhan, Bayat, Döğer, Yazır, Dodurga,

* Prof. Dr. Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Melikgazi/KAYSERİ
mehmetinbasi@gmail.com

ADANA HÜKÜMETİ'NDEN ADANA EYALETİ'NE

Orhan KILIÇ*

Özet

Adana, Emevi halifesi Abdulmelik döneminde İslam hâkimiyetine girmiş. Türk-İslam hâkimiyeti ile tanışması ise Abbasiler zamanında Harunürreşîd döneminde olmuştur. Adana ve çevresi 11. yüzyılda Selçukluların eline geçmiş ve 12. yüzyıldan sonra Bizans ve Kilikya Ermenilerinin hâkimiyet alanı içerisinde kalmıştır. 14. yüzyıl ortalarında Memluk hâkimiyetine giren bölge, 1378'den itibaren Türkmenlerin Yüreğir boyuna mensup Ramazan Bey ve ailesine intikal etmiştir.

Adana, Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi sırasında (1516) Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Osmanlılar zamanında, bir müddet Ramazanoğulları ailesi üyeleri tarafından yönetilmiştir. *Hükümetlik* statüsü ile Ramazanoğlu ailesi üyelerine verildiği zamanlarda, *Adana Hükümeti* olarak anılmıştır. Bu uygulama 16. yüzyılın boyunca devam etmiştir. Adana eyalet merkezi olmadan önce Şam, Halep veya Karaman eyaletlerine bağlıydı. 1608 yılında aynı adla kurulan eyaletin merkezi olmuştur. Adana'nın eyalet olmasından sonra Tarsus, Sis, İçil ve Alaiyye sancakları buraya bağlanmıştır.

18. yüzyılda Adana Eyaleti; Adana (Paşa Sancağı), Tarsus, Sis, İçil ve Alaiyye sancaklarından müteşekkildi.

Bildiride, Adana'nın hükümet sancaktan eyalet merkezi durumuna geçişi ortaya koyulacaktır. Ayrıca 19. yüzyıldaki yeni idarî uygulamalara kadar geçen süreçte nasıl yönetildiği ve idarî taksimatı açıklığa kavuşturulmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: *Adana, Osmanlı, Ramazanoğulları, hükümet, eyalet*

* Prof. Dr., Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü Elazığ/TÜRKİYE.
e-posta: okilic60@gmail.com, web: www.orhankilic.com.tr

KAYNAKÇALAR

1- Arşiv Kaynakları (Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı-BOA)

Tahrir Defterleri (TD)

No: 998

Mühimme Defterleri (MD)

No: 1, 2, 3, 7, 32, 38, 46, 59, 66, 70, 74, 80, 88, 92, 100, 149, 213

Mühimme Zeyli Defterleri

No: 3

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD)

No: 563

Kâmil Kepeci Tasnifi

No: 262, 266

Bâb-ı AsaîRuus Kalemi Defterleri (A. RSK)

No: 1551, 1560, 1564, 1568, 1572, 1593, 1600, 1601

Bâb-ı Asaî Nişancı (Tahvil) Kalemi Defterleri (A. NŞT)

No: 1141, 1355

Cevdet Tasnifi

C. DH Dosya No: 158, Gömlek No: 7863.

Ali Emiri Tasnifi

I. Ahmed, No: 270.

Divân-ı Hümayûn Tahvil Defterleri

No: 16

2- Yayımlanmış Arşiv Kaynakları

998 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Diyâr-i Bekr ve 'Arab ve Zü'l-Kâdiriyye Defteri (937/1530) I, (Yayına Hazırlayanlar: Ahmet Özkılınç, Ali Coşkun, Abdullah Sivridağ, Murat Yüzbaşıoğlu), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 39, Ankara, 1998.

Topkapı Sarayı Arşivi H. 951-952 Tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri, Yayına Hazırlayan: Halil Sahillioğlu, IRCICA, İstanbul 2002.

Başar, Fahameddin; *Osmanlı Eyâlet Tevcihâtı (1717-1730)*, TTK, Ankara 1997.

3- Klasik Kaynaklar

AYN ALÎ EFENDÎ, *Kavânin-i Al-i Osman der-Hülasâ-i Mezzamin-i Defter-i Divân*, İstanbul 1280.

Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi, Hazırlayan: Midhat Sertoğlu, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1992.

4- Araştırma-İnceleme Eserler

BAKAN, Ömer Lütfi; "H. 933-934 (M. 1527-1528) Mali Yılına Ait Bir Bütçe Örneği", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 15, N: 1-4, Ekim 1953-Temmuz 1954, İstanbul 1955.

BAYKARA, Tuncer; *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdarî Taksimatı*, Ankara 1988.

ÇAKAR, Enver; "Kanuni Sultan Süleyman Kanun-nâmesine Göre 1522 Yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun İdarî Taksimatı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 12, S. 1, Elazığ, Ocak 2002.

_____ ; "XVI. Yüzyılda Şam Beylerbeyliği'nin İdarî Taksimatı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 13, S. 1, Elazığ, 2003.

_____ ; *XVI. Yüzyılda Halep Sancağı (1516-1566)*, Elazığ 2003.

- DARKOT, Besim; “Adana (İslâm Öncesi Adana)”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- EMECEN, Feridun-İlhan Şahin, “Osmanlı Taşra Teşkilâtının Kaynaklarından 957-958 (1550-1551) Tarihli Sancak Tevcih Defteri I”, *Belgeler*, TTK, C. XIX, S. 23, 1998, Ank. 1999, s. 53-123.
- ERDEM, Sargon; “Adana”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul 1988.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib; *Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlmi*, İstanbul 1992.
- GÖYÜNÇ, Nejat; “Diyarbakir Beylerbeyliği’nin İlk İdarî Taksimatı”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, C. XXIII, Sayı 23, İstanbul, Mart 1969.
- _____; *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991.
- HALAÇOĞLU, Yusuf; “Adana-İslâmî Devir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul 1988.
- KARTEKİN, Enver; *Ramazanoğulları Beyliği Tarihi*, İstanbul 1979.
- KILIÇ, Orhan; “Ocaklık Sancakların Osmanlı Hukukunda ve İdari Tatbikattaki Yeri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (Journal of Social Science)*, C. 11, S. 1, Elazığ, Ocak 2001, s. 257-274.
- _____; “Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancaklar Üzerine Bazı Tespitler”, *OTAM*, Sayı: 10, Ankara 1999, s. 119-137.
- _____; 18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti’nin İdarî Taksimatı-Eyalet ve Sancak Tevcihati, Elazığ 1997.
- KUNT, Metin; *Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, İstanbul 1978.
- KURT, Yılmaz; “Ramazanoğulları Beyliği”, *Türkler*, C. 6, Ankara 2002.
- _____; *XVI. Yüzyıl Adana Tarihi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1992.
- MEHMED SÜREYYA, *Sicill-i Osmanî*, Yayına Hazırlayan: Nuri Akbayer, Eski Yazıdan Aktaran: Seyit Ali Kahraman, C. 4, İstanbul, Haziran 1996.
- SÖYLEMEZ, Faruk; “Malatya Mutasarrıfı Rışvanzade Abdurrahman Paşa’nın Terekesi”, *History Studies*, Volume 5, Issue 5, September 2013.
- _____; *Osmanlı Devletinde Aşiret Yönetimi-Rişvan Aşireti Örneği*, İstanbul 2007.
- SÜMER, Faruk; “Çukur-Ova Tarihine Dâir Araştırmalar (Fetihten XVI. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 1, Ankara, 1963.
- TATAR, Özcan; *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Çukurova’da Aşiretlerin Eşkıyalık Olayları ve Aşiret İskanı*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ 2005.
- TURAN, Ahmet Nezihi; *XVI. Yüzyılda Ruha (Urfa) Sancağı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2012.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; *Osmanlı Tarihi*, C. III, 2. Kısım, 2. Baskı, TTK, Ankara 1977.
- ÜNAL, Mehmet Ali; *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1989.

THE OTTOMAN - MAMLUK WARS AND THE ROLE OF HERSEKZADE AHMED-PASHA

Ema Miljkovic*

Abstract

The Ottoman-Mameluk War, which had been led from 1485 to 1491 was actually series of war between those two rival states. During the war, the operations had been held on the territory of the Anatolia, both Ottoman and Mameluk part of it, and Siriya as well. This war was one of the most important war that the Ottomans had led in the Middle East. Despite several severe battles that had occurred during this war, the peace treaty in 1491 did not change the borders between the two states. The peace had lasted until 1516.

The first immense battle was the most important for this paper. It was the battle led by the Ottoman sultan Bayazıt II in 1485. The *beğ* of Karaman, Karagöz Mehmet Paşa was the main commander on the battle field.

The first task for the Ottoman Army was to capture the region of Kilicia, as well as to tranquilize the rebelled tribes, Turgut and Varsak. The Ottoman Army been defeated by the Mameluk Army on February the 9th 1486, on the field just outside Adana. That was the reason why the janissary corpus, under the command of Hersekli Ahmed Paşahad left Istanbul in the direction of Adana. Even with their help, the Ottomans did not achieve success on the battle field. On March the 15th, Karagöz Mehmed had fled the battle field and Hersekli Ahmet Paşa had been captured. As a result, the region of Kilikiya had come again under the Mameluk control.

Second and Third Ottoman offensives had occurred in 1487 and 1488, while the Mameluk offensive was undertaken in 1490.

* Ph.D. , Department of History Faculty of Philosophy Niš University, Serbia,
ema.miljkovic@filak.ni.ac.rs

of both sides (this was clearly seen into his act as the intermediate in the Venetian-Ottoman War 1499-1503).

He had left the stage of history after the success of the Egyptian campaign in 1517, dying somewhere in the previously existing Zulkadr province, in the frontier between Turkey and Syria of today. At the same time this was the end of the Mamluk Sultanate. The Ottoman Empire had become the greatest Islamic power in the world.¹⁹

LITTERATURE:

- Атанасовски Вељан, *Пад Херцеговине*, Београд: Народна књига, Историјски институт, 1978.
- Бабингер, Мехмед Освајач и његово доба, Београд: Утопија, 2010.
- Елезовић Глиша, *Турски споменици I-1 1348-1520*, Београд: Српска краљевска академија, 1940.
- Živojinović Dragoljub, *Uspon Evrope*, Novi Sad: Matica Srpska, 1989.
- Иналдик Халил, *Историја Османског царства. Класично доба 1300-1600*, Београд: Српска књижевна задруга, 1974.
- Историја Османског царства*, ур. Р. Мантран, Београд: CLIO, 2002.
- ShawStanford, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, Volume 1: *Empire of the Gazis. Rise and Decline of the Ottoman Empire, 1280-1808*, Cambridge University Press, 1976.
- Finkel Caroline, *Osman's Dream. The story of the Ottoman Empire 1300-1923*, London: John Murray, 2005.
- Hiti Filip, *Istorija Arapa*,², Sarajevo: Veselin Masleša, 1972..
- Hourani Albert, *The History of the Arab peoples*, London: Faber and Faber, 1991.
- Šabanović Hazim, *Hersek-zade*, L'Encyclopedie de l'Islam, tome III, Leyden – Paris 1966.

¹⁹ В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, 206-207; for the end of the Mamluk Sultanate see: F. Hiti, *Istorija Arapa*,², Sarajevo 1972, 488-495; A. Hourani, *The History of the Arab peoples*, London 1991, 86.

ÇUKUROVA'DAN GÖÇ EDEREK SAFEVİ DEVLETİ'NİN HİZMETİNE GİREN TÜRKMENLER: VARSAKLAR VE DULKADİRLİLER

Erol KELEŞ*

Özet

XVI.yüzyılın başında Akkoyunlu Devleti'nin dağılmasıyla birlikte Anadolu'dan bu arada Çukurova'dan bazı Türkmen boylarının İran'a göç ettikleri bilinmektedir. Esasen bu neviden göçler daha İlhanlılar döneminde başlamış Kara Koyunlular ve Akkoyunlular dönemlerinde devam etmiştir. Ancak esas büyük Türkmen kitlelerinin İran'a göçü Safevi devleti'nin kuruluşundan itibaren meydana geldi. Özellikle Osmanlı-Safevi mücadelesiyle de zirveye çıkan bu göç hareketleri İran'da büyük Türk nüfusunun oluşmasına neden olurken Anadolu'nun özellikle orta ve doğu kesimleri bundan olumsuz etkilendi.

İran'da Safevi devleti'nin kuruluşunda yer alan devletin değişik kademelerinde ve özellikle askeri teşkilatında önemli görevleri üstlenmiş Türkmen toplulukları arasında Tarsus ve Adana yöresi Varsakları ile Dulkadir yöresi Türkmenlerini de görüyoruz. Şeyh Cüneyt'in Anadolu'daki faaliyetleri sırasında Varsaklar arasında propaganda yaparak taraftar topladığı tespit edilmektedir. Nitekim Varsaklar Safevilerin kuruluşunda da önemli rol oynamışlar ve devletin hassa askeri olan *korucular* arasına dahil edilmişlerdir. Maraş ve Bozok'ta yaşayan Dulkadirli Türkmenlerine mensup bazı oymakların da Safevi devleti hizmetine girdiği ve aynı şekilde hassa kuvvetleri olarak teşkil edildikleri görülmektedir. İşte araştırmamızın esas konusunu da Çukurova ve Dulkadir bölgesinden İran'a göçerek Safevi Devleti'nin bürokrasi ve askeri teşkilatında görev almış bu Varsak ve Dulkadirli Türkmenleri oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Safeviler, Türkmen, Varsak, Çukurova, Dulkadir, Oymak.*

* Uzm. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, MALATYA/TÜRKİYE
erlks44@hotmail.com

TURCMANS WHO MIGRATED FROM CUKUROVA AND ENTERED SAFAVID STATE'S SERVICE: VARSAKS AND DULKADIRS

Erol KELEŞ*

Abstract

At the beginning of the XVI. Century with the dissolution of Aq Qoyunlu State, Turchman tribes from Anatolia and Cukurova are known to migrate to Iran. Essentially this kind of migrations started in the era of the Ilkhanate, and continued in the period of Qara Qoyunlu and Aq Qoyunlu. However, the greatest migration of Turchman states to İran started with the establishment of Safavid state. Especially the Ottoman-Safavid İran struggle that climaxed with migration movement influenced middle and east parts of Anatolia negatively while it caused to have a great deal of Turkish population.

Turcmans who had great missions in the establishment of Safavid State in İran in different stages of state especially in military force include Tarsus and Adana Varsaks and Dulkadır region's Turcmans. Collecting supporters among Varsaks through propaganda was Sheikh Cuneyd's activities. Indeed, Varsaks played important roles in the establishment of Safavid State and were included as special security force of the state. Some members of the Dulkadır Turcmans tribe living Maras and Bozok also serviced Safavid Empire and they were also kept as special security force.

The main part of my research is to explain these Varsak and Dulkadır Turcmans who had missions in Safavid State's bureaucracy and military force by migrating to Iran from Dulkadir region.

Keywords: *Safavids, Turcman, Varsak, Cukurova, Dulkadır, Tribe.*

* Uzm. İnönü Üniversty Institute of Social Sciences Department of History, MALATYA/TURKEY
erlks44@hotmail.com

KAYNAKÇALAR

- AKA, İsmail, “Anadolu’dan İran’a Göçler”, *Tarihten Günümüze Türk- İran İlişkileri Sempozyumu* (16-17 Aralık 2002 Konya), Ankara 2003.
- AKDAĞ, Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası (Celali İsyanları)*, Ankara 1999.
- ANGİOLELLO, Giovanni Maria, *Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar*, (nşr. Tufan Gündüz), İstanbul 2012.
- ANNA Kommena, *Alexiad (Anadolu’da ve Balkan Yarımadası’nda İmparator Alexias Komnenos Dönemi’nin Tarihi)*, (nşr. Bilge Umar), İstanbul 1996.
- AŞIKPAŞAOĞLU, *Tevarih-i Ali Osman: Osmanlı Tarihleri I*, (nşr. H. Nihal Atsız), İstanbul 1948.
- BALA, Mirza, “Erdebil”, *İA IV. BOA. MD. 29/209/488*.
- EMECEN, Feridun M., *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul 2010.
- ERÖZ, Mehmet, *Hıristiyanlaşan Türkler, TKAE*, Ankara 1983.
- HAMDULLAH Mustawfi, *Nuzhat-Al-Qulub*, (nşr. G. Le Strange), London 1919.
- HİNZ, Walter, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, (nşr. Tevfik Bıyıklıoğlu), Ankara 1948.
- HOCA Sadettin Efendi, *Tacü’l Tevarih IV*, (nşr. İsmet Parmaksızoğlu), Ankara 1992.
- İBN KEMAL, *Tevarih-i Ali Osman (VIII. Defter)*, (nşr. Ahmet Uğur), Ankara 1997.
- GÖKBEL, Ahmet, *Anadolu’da Varsak Türkmenleri*, Ankara 2007.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib, “Arz ve Raporlarına Göre İbrahim Paşa’nın Irakkeyn Seferindeki İlk Tedbirleri ve Fütuhâtı”, *Belleten*, XXI/83 (Ankara1957).
- GÖLPINARLI, Abdalbaki, “Kızıl-Baş”, *İA II*.
- GÜL, Muammer, *Orta Çağlarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu (Tarihi Arka Plan ve XII-XIV. Yüzyıl Moğol Hâkimiyeti)*, İstanbul 2010.
- GÜNAY, Ünver, Harun Güngör, *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi*, Ankara 1997.
- GÜNDÜZ, Tufan, *Son Kızılbaş Şah İsmail*, İstanbul 2010.
- GÜNDÜZ, Tufan, *Anadolu’da Türkmen Aşiretleri*, İstanbul 2010.
- KIRZIOĞLU, Fahreddin, *Kars Tarihi I*, İstanbul 1953.
- KOPRAMAN, K. Yaşar, *Mısır Memlükleri Tarihi*, Ankara 1989.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuat, *Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu*, Ankara 1988.
- KÜTÜKOĞLU, Bekir, *Osmanlı İran Siyasi Münasebetleri I*, İstanbul 1962.
- MÜNECCİMBAŞI Ahmed Dede, *Sahaif-ül-Ahbar fî Vekayi-ül-a’sar II (Müneccimbaşı Tarihi)*, (nşr. İsmail Erünsal), 1976.
- PEÇEVİ İbrahim Efendi, *Peçevi Tarih I*, (nşr. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1981.
- REFİK, Ahmet, *Anadolu’da Türk Aşiretleri (966-1200)*, İstanbul 1988.
- RUMLU, Hasan, *Ahsenü’l Tevarih*, (nşr. Mürsel Öztürk), Ankara 2006.
- SAVAŞ, Saim, *XVI. Asırda Anadolu’da Alevilik*, Ankara 2013.
- SELÇUK, Ali, *Ağaçeri Türkmenleri Tahtacılar*, İstanbul 2008.
- SEVİM, Ali, *Anadolu’nun Fethi (Selçuklular Dönemi)*, Ankara 2000.
- ŞEKER, Mehmet, *Anadolu’nun Türkleşmesi ve Kültürel Hayatı*, İstanbul 2006.
- SOLAKZADE Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solak-zade Tarihi II*, (nşr. Vahid Çabuk), Ankara 1989.
- STREUSAND, Douglas E., *Ateşli Silahlar Çağında İslam İmparatorlukları: Osmanlılar, Safeviler, Babürlüler*, (nşr. Bahar Fırat), İstanbul 2013.
- SÜMER, Faruk, “Anadolu’da Moğollar”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi I (SAD)*, Ankara 1970.

- SÜMER, Faruk, “Azerbaycan’ın Türkleşmesi Tarihine Bir Bakış”, *Belleten* (Temmuz 1957), XXI/83.
- SÜMER, Faruk, *Safevi Devleti’nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara 1999.
- SÜMER, Faruk, “Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, I/1.
- SÜMER, Faruk, *Oğuzlar (Tarihleri, Boy Teşkilatı ve Destanları)*, İstanbul 1999.
- URFALI Mateos, *Vekayi-namesi (952- 1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli (1136- 1162)*, (nşr. Hrant D. Andreasyan, Ankara 2000.
- TARİH-İ KIZILBAŞAN (*Kızılbaşlar Tarihi*), (nşr. Tufan Gündüz), İstanbul 2015.
- TOGAN, A. Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihi’ne Giriş*, İstanbul 1981.
- TOGAN, A. Zeki Velidi, “Azerbaycan”, *İA II*.
- TURAN, Osman, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi I*, İstanbul 1996.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi II*, Ankara 1988.
- YAZICI, Tahsin, “Safeviler”, *İA X*.
- YINANÇ, Mükrimin H., “Cüneyd”, *İA III*.
- ZENO, Caterino ve Ambrogio Contarini, *Doğu’da Venedik Elçileri*, (nşr. Tufan Gündüz), İstanbul 2006.

II. VIYANA KUŞATMASI SONRASI ADANA'DAN BALKANLARA YAPILAN ASKERİ YARDIMLAR (1683 - 1699)

Eyüp KUL*

Seferlerde mühimmat ve askeri personelin gerekli yere ulaştırılması büyük önem arz etmekteydi. Osmanlı Devleti, özellikle savaş zamanlarında, ordunun masraflarını karşılayabilmek adına olağanüstü vergiler teşkil ve tahsil etmekteydi. Bu çalışmada, 1683 yılında gerçekleştirilen ve başarısızlıkla sonuçlanan II. Viyana kuşatmasını müteakip, Avusturya kuvvetleri tarafından işgal edilen başta Vidin olmak üzere Balkanlardaki şehirlerin kurtarılma süreci hakkında bilgi verilecektir. Bu süreç içerisinde Adana'dan Balkanlara gönderilen askeri personel, mühimmat nakli, nüzül ve sürsat bedelleri, Adana beylerbeyinin savaşta oynadığı rol değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı Devleti, Avusturya, Balkanlar, Adana, Beylerbeyi.*

MILITARY SUPPORTS FROM ADANA TO BALKANS AFTER THE SECOND VIENNA SIEGE (1683 - 1699)

Transporting of military supplies and forces to the required places was very essential in the expeditions. Ottoman Empire, notably in wartime, collected extraordinary taxes so as to provide the expenses of its army. In this study, we will mention the liberation period of Balkan cities, especially Vidin, which were occupied by Austrian forces after the Second Vienna Siege. Military forces, transportation of munition, the values of nuzul and sürsat transported from Adana to Balkans and the role of Adana Governor in war will be evaluated.

KeyWords: *Ottoman Empire, Austria, Balkans, Adana, Beglerbeg.*

* Yrd.Doç.Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Rize, e-posta: eyupkul@gmail.com.

nüzül, sürsat ve beldar talepleri *bedel* olarak tedarik edilmişti. Ayrıca eyaletten toplanan cizye bedelleri de büyük oranda seferlere maddi katkı sunmuştu. Şehirden alınan en önemli destek ise bölgedeki Türkmenler tarafından yetiştirilen ve mühimmat naklinde kullanılan develerdi. Savaş boyunca gerek eyalet askerlerin gerekse eyalet gelirlerinin önemli bir kısmının Avusturya cephesine gönderildiği, Adana beylerbeylerinin genel itibariyle Avusturya cephesinde kaybedilen toprakların geri alınmasında önemli görevler üstlendiği anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇALAR

1. Arşiv Belgeleri

Ali Emiri, *II. Süleyman*: 2878, 2881.

Ali Emiri, *II. Mustafa*: 535, 662.

Cevdet, *Askeri*: 6132, 46241.

Cevdet, *Maliye*: 18237.

İbnü'l-Emin, *Askeri*: 2434.

İbnü'l-Emin, *Dâhiliye*: 926, 958, 1003, 1037, 1072, 1105, 1579, 1595.

İbnü'l-Emin, *Maliye*: 427.

2. Araştırma ve İnceleme Eserleri

Anonim *Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704)*, yay. haz. Abdulkadir Özcan, Ankara 2000.

Danışmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. III, İst. 1972.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*, haz. Abdulkadir Özcan, Ankara 1995.

Erdoğan, Meryem Kaçan, *II. Viyana Kuşatması*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2001.

Faroqi, Suraiya, "Krizler ve Değişim 1590-1699", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, c. 2, çev. Ayşe Berktaş, ed. Halil İnalcık-Donald Quataert, İst. 2004, s.543-757.

Halaçoğlu, Yusuf, "Adana (İslamî Devir)", *DİA*, c. I, İst. 1988, s.348-353.

Murphey, Rhoads, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500-1700*, çev. M.Tanju Akad, İstanbul 2007.

Özcan, Abdulkadir, "Karlofça (Karlofça Antlaşması)", *DİA*, c. XXIV, İst. 2001, s.504-507.

Sevinç, Tahir, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2010.

Şakar, Muzaffer Fehmi, *1101/1102 (1690/1691) Tarihli 100 Numaralı Mühimme Defteri Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi [s.1-145]*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İst. 2007.

Tatar, Özcan, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Çukurova'da Aşiretlerin Eşkîyalık Olayları ve Aşiret İşkâmı (1691-1750)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Elazığ 2005.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi II. Selim'in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Antlaşmasına Kadar*, c.III/1, Ankara 1988.

Üstün, Cevat, *1683 Viyana Seferi*, Ankara 1941.

Yörük, Saim, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Adana Kazası (1700-1750)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 2011.

18. YÜZYIL SONLARINA DOĞRU ADANA VE ÇEVRESİNDE EŞKİYALIK HAREKETLERİ

Osman KÖSE*
Türkmen TÖRELİ**

Giriş

Osmanlı devleti, 1683 yılında Viyana kuşatması sonrası yaşadığı bozgun ve 16 yıl Avusturya ve daha sonra da Rusya'nın katılımı ile devam eden savaşlardan sonra siyasi ve iktisadi zafiyeti bünyesinde barındıran yeni bir döneme girdi. 18. asrın başlarından itibaren başlayan bu yeni dönemde batıda Avusturya, kuzeyde Rusya ve doğuda da İran etkin devletler olarak önceki zamanlara göre Osmanlı devletinin karşısında daha dirençli güç merkezleri haline geldiler.

Devletteki zafiyetin yapılan savaşlarda alınan büyük yenilgiler sonucu ortaya çıkmasından sonra bu durum çok geçmeden iç bünyede de kendini göstermeye başladı. Güç ve otoritenin zaafa girmesiyle geniş coğrafyaya sahip olan devletin değişik noktalarında yerel ve birbirinden bağımsız “güç merkezleri” ortaya çıktı. Osmanlı devletinde 18. asra damgasını vuran ve “ayanlar” olarak tabir edilen bu yerel güç odakları, devlet tarafından da tanınmasıyla bazen yerel bir idareci ve bazen de istediklerini resmi makamlardan alamayan “eşkiya” olarak görünmeye başladılar.

18. asrın yarılarından sonra bir bölgede ayan olarak idareci olan bir kişinin az sonra “eşkiya” olarak devlet ile karşı karşıya geldiği olağan bir durum olarak görülmeye başlandı. Fakat her ayanın eninde sonunda eşkiya olması ve her eşkiyanın da mutlaka ayanlıktan gelmesi gibi bir kural da yoktur. İstediklerine ulaşamayan ve doğal yaşamın bir sonucu olarak dönemin ruhuna uygun olarak etrafına birkaç bin kişi toplayarak doğrudan eşkiyalık yapanlar da çok vardır. Bu nedenle 18.

* Prof. Dr., Polis Akademisi / Ankara

** Doç.Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi

KAYNAKÇALAR

A – Arşiv Belgeleri

BOA. C.ADL.

BOA. C. DL.

BOA. C. ZB

BOA. C.EV

BOA. C. ML

BOA.C. NF

BOA.C. BH.

BOA. HH

B – Kitap ve Makaleler

Akdağ, Mustafa, “ Osmanlı Tarihinde Ayanlık Düzeni Devri”, *AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.8, S. 14, s. 51 – 61.

-----, “Timar Rejiminin Bozuluşu”, *AÜDCF Dergisi*, C.3, S.4, Ank. 1945, s. 419 – 431;”

Armağan, A. Latif, “XVIII. Yüzyılda Hac Yolu Güzergahı ve Menziller (=Menzilü'l-Hacc)”, *Osmanlı Araştırmaları*, XX, İstanbul 2000, s.73 – 118.

Demirci, Süleyman – Arslan, Hasan, “Osmanlı Türkiye’sinde Bazı Aşiret, Cemaat ve Taifelerin Eşkıyalık Faaliyetleri ve Bunların Merkez – Taşra Yazışmalarındaki Yansımaları Maraş Eyaleti Örneği (1590 – 175), *Turkish Studies*, Volume 7/3, Summer 2012, s. 887 / 914.

Karagöz, Mehmet, “XVIII. Yüzyılın Başlarında Malatya ve Çevresinde Eşkıyalık Hareketleri”, *OTAM*, S. 5, 1994, s. 193 – 207.

Söylemez, Faruk, “XVIII. Yüzyıl Başlarından XIX Yüzyıl Ortalarına Kadar Maraş ve Çevresinde Eşkıyalık Hareketleri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 22, 2007/1,s. 82. 69 – 85.

Taş, Kenan Ziya, “18.Yüzyılın Son Çeyreğinde Adana Şehri”, *OTAM*, S.9, 1998, s.367-387.

Halaçoğlu, Y. “Adana Tarihçesi”, http://turkoloji.cu.edu.tr/ÇUKUROVA/makaleler/halacoglu_1.pdfs

Uluçay, M. Çağatay, “ Üç Eşkıya Türküsi”, *Türkiyat Mecmuası*, C. 13, 1958, s. 85 – 100.

Yakut, Esra, “Osmanlı Hukukunda Bir Suç Olarak Eşkıyalık ve Cezalandırılması”, *Kebikeç*, S. 33, 2012, s. 21 – 34.

Yörük, Doğan, “XVIII. Yüzyılda Konya Çevresinde Güvenlik Meselesi ve Derbentlerle İlgili Düzenlemeler”, Prof. Dr. Nejat Göğünç Armağanı, Konya 2013, s. 249 – 266.

Tüccarların ve Hac yolcularının konakladığı Kurtkulağı hamı – Adana (Yapılış: 1659)

ADANA VE ÇEVRESİNDE İDARECİLERİN YOLSUZLUKLARI (1700-1750)

İbrahim YILMAZÇELİK•

Özcan TATAR••

Özet

Osmanlı Devleti'nin yükseliş dönemi olarak görülen 16. yüzyıl, aynı zamanda bozulmanın da başlangıcı olarak görülebilir. Dönemin şartlarına ve ekonomideki değişime bağlı olarak; askerî ve idarî sistemde meydana gelen değişiklik ve farklılaşmalar, bazı alanlarda bozulmaları da ortaya çıkarmıştır.

17. yüzyılda yapılmaya çalışılan ıslahatlar, ortaya çıkan bozulmaları tam olarak ortadan kaldıramamıştır. 17. ve 18. yüzyıllar, Osmanlı Devleti'nde değişim, dönüşüm ve bozulmaların iç içe geçtiği bir dönem olmuştur.

Bu çalışmada; Osmanlı devletinde ortaya çıkan bu bozulma çerçevesinde 1700-1750 yılları arasında, Adana ve çevresinde görevli olan idarecilerin yaptıkları yolsuzluklar hakkında belgelere geçtiği kadarıyla bazı değerlendirmeler yapılacaktır. Bu değerlendirmeler yapılırken; başta vali ve mütesellim olmak üzere, voyvoda, amil, kadı, naib ve diğer idarecilerin görevleri ile ilgili hususlarda yaptıkları usulsüzlükler örnekleri ile verilecektir. Bunun neticesinde devletin ne tür tedbirler aldığı veya müeyyideler uyguladığı hususunda da ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Adana, Osmanlı Devleti, İdareciler, Vali, Kadı*

-
- Prof. Dr. Fırat Üniv., İnsani ve Sosyal Bilimler Fak. Tarih Bölümü, ELAZIĞ. iycelik@hotmail.com
 - Yrd. Doç. Dr. Fırat Üniv., İnsani ve Sosyal Bilimler Fak. Tarih Bölümü, ELAZIĞ otatar@firat.edu.tr

KAYNAKÇALAR

I. Arşiv Kaynakları

1.1 Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Mühimme Defterleri

No: 80	No:100	No:101	No:108	No:111
No:117	No:122	No:127	No:131	
No:132	No:134	No:135	No:140	
No:141	No:142	No:147	No:149	

Mühimme Zeyl Defterleri

No:11

Atık Şikâyet Defterleri

No:58

Ali Emiri Tasnifi, I.Ahmed Kısmı, No:270

1.2 Milli Kütüphane

Adana Şer'iyye Sicilleri (Milli Kütüphane Ankara)

No: 2	No: 3	No: 4	No: 13
No: 18	No: 19	No: 20	
No: 21	No: 22	No: 24	No: 25
No: 30	No: 38	No: 39	No: 41
No: 101	No: 103	No: 104	No: 105
No: 106	No: 112	No: 124	No: 125
No: 126	No: 128	No: 129	No: 130
No: 131	No: 134	No: 136	

II. Tetkik Eserler

Akdağ, Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası "Celali İsyanları"*, Ank., 1995.
ANHEGGER, R. "Adana" Maddesi, *Encyclopaedia of Islam*, V.:I, s.182-184.

ARSLAN, Hüseyin, *Osmanlı'da Nüfus Hareketleri (XVI. Yüzyıl) Yönetim Nüfus Göçler İskânlar Sürgünler*, İstanbul, 2001.

ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat'a Girerken Türkiye'de Şehir İdaresi*, AÜDTCF., Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1972.

ÇAKAR, Enver, "XVI. Yüzyılda Şam Beylerbeyliği'nin İdari Taksimatı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.:13, Sa.:1, Elazığ-2003, s.351-374.

ÇAKAR, Enver, *XVI. Yüzyılda Halep Sancağı (1516-1566)*, Elazığ-2003.

DÜNDAR, Fuat *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918)*, İst. 2002.

ENER, Kasım, *Adana Tarihine ve Tarımına Dair Araştırmalar*, İstanbul, 1978,

KARTEKİN, Enver, *Ramazanoğulları Beyliği Tarihi*, İstanbul, 1979.

KOESTLER, Arthur *Onüçüncü Kabile (Hazar İmparatorluğu ve Mirası)*, Çev.: Belkis Çorakçı, İstanbul, 1984.

KURT, Yılmaz, "1572 tarihli Adana Mufassal Tahrir Defterine Göre Adana'nın Sosyo-Ekonomik Tarihi Üzerine Bir Araştırma", *Belleten*, C.LIV, Sa.:209, Ankara, 1990, s.179-211.

KURT, Yılmaz, "Ramazanoğulları Beyliği", *Türkler*, C.:6, Ankara, 2002, s. s.816-822.

- Mehmet Süreyya; *Sicil-i Osmanî*, C.:4, İstanbul, 1996.
- ORHONLU, *Cengiz Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*, İstanbul, 1987,
- ÖZKAYA, Yücel, *Osmanlı İmparatorluğunda Ayanlık*, Ankara, 1977.
- ÖZTÜRK, Mustafa, “*Antakya ve Çevresinde Aşiretlerin İskanı*”, *I. Hatay Tarih ve Folklor Sempozyumu Bildirileri*, Kitabından Ayırbasım, Antakya, 1992. s.1-17.
- ÖZTÜRK, Mustafa, “*XVIII. Yüzyılda Antakya ve Çevresinde Eşkîyalık Olayları*”, *Belleten*, C.:LIV, Sa.:211, Ankara-1991, s.963-993.
- SAKAOĞLU, Necdet, *Tanzimat'tan Cumhuriyete Tarih Sözlüğü (Deyimler-Terimler)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.
- SÜMER, Faruk, “*Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar (Fetihten XVI. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar)*”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.:1, Sa.:1, Ankara, 1963, s.1-108.
- TATAR, Özcan *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Çukurova'da Aşiretlerin Eşkîyalık Olayları ve Aşiret İskâm (1691-1750)*, Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.
- ULUÇAY, M.Çağatay *XVII. Asırda Saruhan'da Eşkîyalık ve Halk Hareketleri*, İst. 1944.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C.:3, Ankara 1995.
- YILMAZÇELİK, İbrahim, *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Dersim Sancağı*, Elazığ, 1999.
- YÜCEL, Yaşar, *Osmanlı Klasik Döneminin Üç Hükümdarı Fatih-Yavuz-Kanuni*, Ank., 1999.

ADANA TEREKE DEFTERLERİ ÜZERİNE GÖZLEMLER (1730-1750)

Mustafa ÖZTÜRK*

Özet

Tereke defterleri, ölen bir kişinin mal varlığının, alacak ve vereceklerinin Kadı tarafından tayin edilen kâtip ve ehl-i vukûfun huzurunda tespiti ve metrukâtının vârisleri arasında taksim edildiği defterlerdir. Şer‘iyye Sicillerine mahallinde resmîyete geçirilmesi istenen belgeler tescil edilmiştir. Onun için bir şehrin sicillerindeki terekeler, o şehirde meydana gelen bütün ölümleri ihtiva etmez.

Tereke defterlerinde kişinin mahalle veya köyü, varsa ünvanı belirtilir ve tarih atılır, hemen ardından menkul, gayr-i menkul, nakit parası, hisseleri, alacakları ayrı ayrı yazılır. Daha sonra varsa borçları yazılır. Alacak-verecekler denkleştirildikten sonra mahkeme harcı, kalemiye gibi kanuni harçları ile techiz ve tekfin masrafları düşürülür. Kalan meblağ mirasçıları arasında şer‘î esaslara göre paylaştırılırdı. Eğer ölenin vârisi yoksa, doğrudan beytü’l-mala yani devlet hazinesine devredilir.

Buna göre terekelerden kişinin iktisadî varlığını, menkul ve gayr-i menkul-lerini, ev eşyasının özelliklerini ve takdir edilen fiyatlarını tespit edebiliyoruz. Öte yandan kişinin ailesi eş ve çocukları hakkında da kesin bilgilere ulaşmak mümkündür.

Bu amaçla Adana’nın 1730-1750 yıllarına ait 20’nin üzerinde Şer‘iyye Sicili tarandı tespit edilen terekeler değerlendirildi. İlk değerlendirmelere göre, zikredilen dönemde Adana’da, yüz binlerce mal varlığına sahip kimselerin olmadığı, tersine halkın genel olarak orta halli olduğu, tek evliliğin hâkim olduğu, ailelerin 1-6 çocuk arasında çocuğa sahip oldukları tespit edilmiştir. Tarım toplumu özelliklerinin yaşandığı bu dönemde, tabii olarak halkın temel geçim kaynağının tarım ve hayvancılık olduğu görülmüştür.

* Prof. Dr., Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü - ELAZIĞ

ÇUKUROVA'DA İFRÂZ-I ZÜ'L-KADRIYYE MUKÂTA'ASI ÜZERİNDEN MERKEZ – TAŞRA İLİŞKİLERİ

Ümit KATIRANCI*

Özet

Dulkadirli Türkmenleri'nden ayrılarak Çukurova'da yaşamakta olan oymaklara İfrâz-ı Zü'l-kadriyye Türkmenleri denilmiştir. Bu konar-göçer Türkmenlerin yerleşik hayata geçirilmesi meselesi, devleti oldukça uğraştırmıştı.

1691 iskânı sırasında bu Türkmenlerden bir kısmı iskân ettirilmiş ise de büyük bölümü ya iskân edilen bölgelerden firar etmiş ya da iskân edildikleri bölgede eşkıyalık hareketlerine başlamışlardı. Eşkıyalık hareketlerinin artmasıyla birlikte devletin bu bölge ile olan ilişkileri, 18. yüzyıl boyunca artarak devam edecekti.

Böylece, İfrâz-ı Zü'l-kadriyye yöneticileri paşa, kapudân-ı derya, sancakbeyi, beylerbeyi gibi asker kökenli yöneticilerin yanında, bölgede güçlü olan yerel ayanlar tarafından da yönetilmiştir.

İfrâz-ı Zü'l-kadriyye'nin yereldeki ve merkezdeki üst düzey yöneticilerin nazarında olmasının nedenleri arasında, iskân bölgesinde ortaya çıkan eşkıyalık hareketleri ve gelirlerinin büyüklüğü gösterilebilir. Çukurova'da yoğun eşkıyalık hareketlerinde bulunan Türkmenlerin yönetilmesi ve vergilerinin merkeze gönderilmesi devleti uğraştıran bir mesele olarak kalmıştır. Bu nedenle, İfrâz-ı Zü'l-kadriyye'yi yönetecek kişilerden beklenen, öncelikle eşkıyalık hareketlerine son verilmesi, daha sonra da vergilerin düzenli bir şekilde toplanarak merkeze iletilmesidir.

Bu tebliğde, Çukurova'daki devletin iskân politikalarından biri olan İfrâz-ı Zü'l-kadriyye üzerinden yöneticilerinin kimler olduğuna bakmak ve bu yöneticilerin merkez ile olan ilişkileri üzerinde durmak tebliğin ana konusu olacaktır. Merkezin bakış açısıyla beraber, İfrâz-ı Zü'l-kadriyye yöneticileri ile olan ilişkileri incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *İfrâz-ı Zü'l-kadriyye, konar-göçerler, iskân, mukata'a*

* Yüksek Lisans, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Yeni Çağ Tarihi, e-mail: umitk88@gmail.com

KAYNAKÇALAR**Arşiv Belgeleri****Maliyeden Müdevver Defteri**

No: 8458.

Mühimme Defterleri

No:138,141, 142.

Hatt-ı HümâyûnTasnifi

HAT, No: 18/806.

Adana Şer'iyye Sicilleri

No:1,3, 9, 15, 18, 19, 21,31, 38, 39, 41, 42, 65, 101, 104, 105, 126.

İbnü'l-Emin Tasnifi

İ. ML, No: 119/11325, İ. ML, No: 101/9589, İE. ENB,No: 4/455, İE. ML,No: 111/10572.

Cevdet Tasnifi

C. ML,No: 168/7073, C. ML,No: 47/2166, C. DH,No: 218/10852, C. DH,No: 218/10852, C. ML,No: 689/28245, C. ML,No: 317/13009, C. AS,No: 708/29728, C. ML,No: 741/30222, C. DH,No: 16909-A, C. ML,No: 660/26984, C. DH,No: 244/12177, C. ML,No: 779/31809.

Ali Emiri Tasnifi

AE. SAMD.III,No: 17/1530, AE. SMHD.I,No: 24/1401, AE. SMHD.I,No: 20/1167.

Tetkik Eserler

DÖNMEZ, Zehra, *XVI. Yüzyıl Adana Sancağı'nda Konar-Göçer Nüfus ve Yerleşim (1519 1572)*, Hacettepe Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2012.

GÜNDÜZ, Tufan, "*Dulkadirli Türkmenleri*", *I. Kahramanmaraş Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul 2006, s. 451-455.

KURT, Yılmaz, "*Çukurova'da A'yânlık Mücadelesi: Hasanpaşazâdeler*", *TTK Kongreye Sunulan Bildiriler*, Cilt 4, *I. Kısım, Osmanlı Tarihi-A*, TTK, Ankara 2010, s. 1259- 1278.

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.

ORHONLU, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskân Teşebbüsü (1691-1696)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1963.

ŞAHİN, İlhan, "*Kenzü'l-Vekâyi Mustafa Sakıb Efendi ve Eseri*", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, C.XIII, Sayı: 7-8, İstanbul 1977.

TATAR, Özcan; *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Çukurova'da Aşiretlerin Eşkıyalık Olayları ve Aşiretlerin İskânı (1691-1750)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ 2005

XVIII. YÜZYIL ADANA ORDUCU ESNAFI ÜZERİNE BAZI TESPİTLER

Saim Yörük*

Özet

Orducu esnafı, Osmanlı devletinde ordu ile birlikte sefere katılan ve askerin ihtiyacını sağlayan esnaf grubuna denilmektedir. Sefere çıkacak ordunun çeşitli alanlardaki ihtiyaçlarının karşılanması için bazı görevlilere ihtiyaç duyulmaktaydı. Bunlar genel olarak orducu olarak adlandırılan esnâflardan oluşuyordu. Seferde bulunan ordunun ihtiyaç duyduğu iaşenin temin edilmesi ve gerekli yerlere zamanında ulaştırılması yeterli değildi. Sefer sırasında ortaya çıkan askerlerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere muhtelif meslek gruplarına mensup esnaf ve sanatkârlar da ordu ile birlikte sefere gitmekteydi. Ordunun levazım hizmetlerini görecektir bu kişiler, ülkenin çeşitli bölgelerinden ihtiyaca göre temin edilmektedir.

Osmanlı sefer organizasyonunda savaşan kuvvetler yanında çeşitli hizmetleri gören kıtalar içinde yer alan orducu esnafı askerin giyim-kuşam, yiyecek-içecek, silah, donanım gibi ihtiyaçlarını belirli bir ücret karşılığında temin etmekteydi. Kaynaklarda genellikle orducu, orducu esnafı, ordu-bâzâr vb. ifadelerle geçmektedir.

Adana orducu esnafı hakkında bilgi veren belgelerin asılları Adana şer‘iyye sicilleri arasında yer almaktadır. Bu belgeler XVIII. yüzyılın ilk yarısında Adana’da ne tür esnaf zümrelerinin bulunduğunu ve Adana’daki esnaf içinde hangi zümrelerin daha hâkim olduğunu göstermesi yanında bu zümrelerin vermiş oldukları vergi miktarını da bildirmesi bakımından önemlidir.

Bildiride XVIII. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı ordusunun ihtiyaçların karşılanmasında orducu esnafının nasıl bir fonksiyon üstlendiği, Adana orducu esnafının Avusturya ve İran seferlerine nasıl katkı sağladığı ve ekonomik durumundaki değişim üzerinde durulacaktır.

Anahtar kelimeler: XVIII. Yüzyıl, Adana, Orducu Esnafı.

* Yrd.Doç.Dr., Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü - Diyarbakır.
e-mail: saimyoruk@hotmail.com.

KAYNAKÇALAR

1.Arşiv kaynakları

Adana Şer'îyye Sicilleri (AŞS.): 21, 38, 101.

BOA, C.AS.1/20.

BOA, C.AS.494/20648.

BOA, C.AS.1075/47356.

BOA, C.AS.1104/48825.

Mühimme Defterleri (MD.): 6, 7, 12.

2.Kaynak eserler

ERĞİN, Osman Nuri, *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, C.I, Matbaa-i Osmaniyye, İstanbul 1338 (1922).

Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, C.II, 2.Baskı, haz. Mehmet İpşirli, TTK, Ankara 1999.

Şem'dânî-zâde Süleyman Efendi, *Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Tarihi (Mür'i't-tevârîh)*, C.II/A, Münir Aktepe, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1978.

Topçular Kâtibi Abdulkadir (Kadrî) Efendi Tarihi, C.I-II, Yay. Haz. Ziya Yılmaz, TTK, Ankara 2003.

3.Tetkik eserler

AKTEPE, Münir, "*Ahmed III. Devrinde Şark Seferine İştirak Edecek Ordu Esnafı Hakkında Vesikalar*", *Tarih Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, S.7, İstanbul 1954, s.17-30.

ÇELİK, Bülent, *Osmanlı Seferlerinin Lojistik Sorunlarına Kentli Esnafın Getirdiği Çözümler: Orducu Esnafı*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2002.

ÇELİK, Şenol, "*Orducu*", *DİA*, C.33, İstanbul 2007, s.370-373.

ÇELİK, Şenol, "*Osmanlı Sefer Organizasyonunda Orducu Esnafı ve İstanbul Orducuları*", *Eskiçağ'dan Modern Çağ'a Ordular-Oluşum, Teşkilat ve İşlev-*, Ed. Feridun M.Emecen, Kitabevi, İstanbul 2008, s.356-386.

ERTAŞ, M.Yaşar, "*Osmanlı Devleti'nde Sefer Organizasyonu*", *Osmanlı*, C.6, Ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.590-597.

İŞBİLİR, Ömer, "*Osmanlı Ordularının İlaş ve İkmal: I. Ahmed Devri İran Seferi Örneği*", *Türkler*, C.10, Ankara 2002, s.151-158.

KILIÇ, Orhan, "*1585 Yılında Tebriz Seferine Çıkan Osmanlı Ordusunun İkmal ve İlaşesi*", *Askerî Tarih Bülteni*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, S.46, Ankara 1999, s.109-135.

KOYUNCU, Miyase, *18.Yüzyılın İkinci Yarında İstanbul Esnafı*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008.

MERÇİL, Erdoğan, "*Selçuklularda Ordu Pazarı*", *Prof.Dr.Mübahat Küttükoğlu'na Armağan*, Ed. Zeynep Tarım Ertuğ, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İst. 2006, s.23-26.

TÜRKMEN, Mustafa Nuri, "*XVII. Yüzyıl Sefer Menzillerinin Ekonomik Yönü ve Esnafın Katkısı*", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c.XXII, Ankara 2003, S.34, s.135-140.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Kapıkulu Ocakları*, C.I, TTK, Ankara 1988.

ADANA'DA ASAYİŞİN TEMİNİ HUSUSUNDA ÇAPANOĞLU SÜLEYMAN BEY'İN FAALİYETLERİ (1782-1813)

Serkan POLAT*

Özet

Osmanlı Devleti'nde, XVIII. yüzyıl ile birlikte merkezî otoritenin zayıflamasına paralel olarak taşradaki a'yân aileleri güçlerini artırmaya başladı. Böylece taşrada oluşan otorite boşluğu bu güçlü aileler tarafından dolduruldu. Bu ailelerden biri de Bozok Sancağı merkez olmak üzere Anadolu'da geniş bir alanda etkili olan Çapanoğulları idi. Merkezî idare çeşitli bölgelerde yaşanan sosyal ve idarî problemlerin çözümü için taşrada sivrilen bu yerel güçlerden de istifade yolunu seçmekteydi. Çapanoğulları'nın nüfuzu zaman zaman Adana ve çevresine de tesir etti. Bu bağlamda bildiride Adana bölgesinde Menemencioğulları'nın kimi faaliyetlerinden kaynaklanan asayişsizliğin ortadan kaldırılarak huzur ortamının temini hususunda Çapanoğlu Süleyman Bey'in faaliyetleri analiz edilmeye çalışılacaktır. Buradan hareketle bölgede sükûnetin tesisi için padişah tarafından verilen görevlerin icrası takip edilecektir. Böylece merkezî idareye karşı Adana'daki yerel güçlerin başına buyruk hareketleri ve isyanları ile devletin bunlara karşı aldığı tavır Menemencioğulları-Çapanoğulları özelinde değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Çapanoğulları, Süleyman Bey, Menemencioğulları, Adana, Asayiş, A'yân.*

* Arş. Gör., Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Yozgat, serkan.polat@bozok.edu.tr

çevresinde aşiretler ile a'yân ailelerinin gerçekleştirdikleri faaliyetler dolayısıyla asayişin bozulduğu dönemlerde buraların idaresi yörede pek çok nüfuzlu aile bulunmasına karşın bir başka bölgede hüküm süren Çapanoğlu Süleyman Bey'in uhdesine verildi. Merkezî idare böylelikle hem merkezden gönderdiği ve burada etkisiz kalan idareciler nedeniyle pasif bir yönetim sergilemekten kurtulmayı hem de görevin bölge ileri gelenlerine verilmesi suretiyle kargaşanın artmasını önlemeyi amaçladı. Aynı zamanda bu uygulamada yörede bulunan ileri gelen ailelerin büyük kısmının bir şekilde rızaya aykırı hareketlerde bulunmaları etkili oldu. Süleyman Bey böylece, görevlendirdiği mütesellimler ve başbuğlar ile birlikte sevk ettiği askerler aracılığıyla bölgede asayişin sağlanmasına çalıştı. Diğer taraftan da ilgili yerlerde ki görevlileri uyararak bu konularda kendilerine yardımcı olmalarını istedi.

KAYNAKÇALAR

I. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

A) Defterler

- 1) *Mühimme Defteri (MD)*, nr. 164-190.
- 2) *Adana Şeriye Sicili (AŞS)*, nr. 6-53-62-66.

B) Belgeler

- 1) *Cevdet Tasnifi (C)*
 - a) *Adliye (ADL)*, nr. 19/1138-A-B.
 - b) *Askeriye (AS)*, nr. 823/35013.
 - c) *Dâhiliye (DH)*, nr. 16/791; 16909-A-B-C; 233/11646; 28/1389; 302/15061; 342/17063; 82/4055.
 - d) *Darphane (DRB)*, nr. 10/488; 61/3002.
 - e) *Maliye (ML)*, nr. 461/18725; 486/19835; 557/22862; 729/29791; 746/30367; 781/31892.
 - f) *Zabtiye (ZB)*, nr. 14/670-A-B-C-D-E; 69/3425.
- 2) *Hatt-ı Hümayun Tasnifi (HH)*, nr. 39/1978; 79/3297; 81/3367.

II. Araştırmalar ve İncelemeler

- Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet, I*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1993.
- Akdağ, Mustafa; “*Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadî Vaziyeti*”, *Belleten, XIV/55, Temmuz 1950*, Ankara 1950, ss. 319-504.
- Cezar, Mustafa; *Osmanlı Tarihinde Levendler*, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları, İstanbul 1965.
- Dergâh-ı ÂliKapıcıbaşı Ağalar Defteri, Zi'l-hicce 1142/Gurre-i Şevvâl 1194 [Haziran-Temmuz 1730/30 Eylül 1780]*, *Birinci Abdülhamid Devrinde Yazılmış Olduğu Anlaşılan Bir Mecmuadan İstinsah Edilmiştir*: Osman Ferit Sağlam, TTK Kütüphanesi, Yazma No: 204, Ank. 1948.
- Devellioğlu, Ferit; *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2004.
- Duygu, Süleyman; “*Osmanlı Devlet Ricalinden Mehmet Celâlettin Paşa*”, *Türk Kültürü Dergisi, S.147-148-149, Yıl XIII, Ocak-Şubat-Mart 1975*, Ankara 1975, ss. 147-171.
- _____; *Yozgat Tarihi ve Çapanoğulları*, Sayar Matbaası, İstanbul 1953.
- Genç, Mehmet; *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, İst. 2010.

- Genç, Mehmet; *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, İst. 2010.
- İnalçık, Halil; *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I Klasik Dönem (1302-1606) Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İst.2010.
- Karagöz, Rıza; *Canıklı Ali Paşa*, TTK Basımevi, Ankara 2003.
- Kurt, Yılmaz -Ünlü, Ertan; “Çukurova Âyanları I: Hasanpaşazâdeler İle İlgili Arşiv Belgeleri I (20 Belge İle Birlikte)”, *Belgeler*, XXXIII/37, 2012, Ankara 2014, ss. 57-115.
- Kurt, Yılmaz; “Adana A'yânı Menemencioğlu Hacı Habib Bey”, *XVI. Türk Tarih Kongresi, 20-24 Eylül 2010, Ankara, Kongreye Sunulan Bildiriler, 4. Cilt/3. Kısım, Osmanlı Tarihi*, Ankara 2015, ss. 1553-1571.
- _____ ; “Çukurova'da A'yânlık Mücadelesi: Hasanpaşazâdeler”, *XV. Türk Tarih Kongresi, Ankara: 11-15 Eylül 2006, Kongreye Sunulan Bildiriler, 4. Cilt/1. Kısım, Osmanlı Tarihi-A*, Ankara 2010, ss. 1259-1277.
- _____ ; “Menemencioğulları İle İlgili Arşiv Belgeleri I (77 Belge İle Birlikte)”, *Belgeler*, XXI/25, 2000, Ankara 2001, ss. 85-187.
- _____ ; “Menemencioğulları İle İlgili Arşiv Belgeleri II”, *Belgeler*, XXX/34, 2009, Ankara 2009, ss. 1-65.
- _____ ; *XVI. Yüzyıl Adana Tarihi*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1992.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî, I-IV-V*, Yayına Haz: Nuri Akbayan, Eski Yazıdan Aktaran: Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.
- Menemencioğlu Ahmed Bey, *Menemencioğulları Tarihi*, Yayına Haz: Yılmaz Kurt, Akçağ Yayınları, Ankara 1997.
- Mert, Özcan; “Âyan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, IV*, İst. 1991, ss. 195-198.
- _____ ; “Çapanoğulları”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, VIII*, İstanbul 1993, ss. 221-224.
- _____ ; *XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ank. 1980.
- Mutaftçieva, V.P.; “*XVIII. Yüzyılın Son On Yılında Ayanlık Müessesesi*”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, S.31, Mart 1977*, İstanbul 1978, ss. 163-182.
- Nagata, Yuzo; *Tarihte Âyanlar Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme*, TTK Yayınları, Ankara 1997.
- Ocak, Ahmet Yaşar; “Bozok”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, VI*, İstanbul 1992, ss. 321-322.
- _____ ; *Arı Kovanına Çomak Sokmak, Taşra Kökenli Bir Tarihçinin Sıradan Meslek Hayatı*, Söyleşi: Haşim Şahin, Timaş Yayınları, İstanbul 2014.
- Özdeğer, Mehtap; “*Osmanlı Devlet Teşkilatında Âyanın Mali ve İdari Yönetime Müdahale Devri*”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, L/1-4*, İstanbul 2000, ss. 69-132.
- Özkaya, Yücel; “*III. Selim Devrinde Nizam-ı Cedid'in Anadolu'da Karşılaştığı Zorluklar*”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, I/1*, Ankara 1963, ss. 147-156.
- _____ ; “*Merkezî Devlet Yapısının Zayıflaması Sonuçları: Âyanlık Sistemi ve Büyük Hanedanlıklar*”, *Osmanlı, VI*, Ankara 1999, ss. 113-167.
- _____ ; “*Mütesellim*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, XXXII*, İstanbul 2006, ss. 203-204.
- _____ ; “*XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Âyanlıkları Ele Geçirileri ve Büyük Hânedanlıkların Kuruluşu*”, *Belleten, XLII/168*, Ankara 1978, ss. 667-723.
- Parlatır, İsmail; *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, Ankara 2011.

Sümer, Faruk; *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1999.

Şahin, Canay; *The Rise And Fall Of An Ayân Family In Eighteenth Century Anatolia: The Caniklizâdes (1737-1808)*, Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2003.

Şakiroğlu, Mahmut H.; “Çukurova Tarihinden Sayfalar I, Payas Ayanı Küçük Ali Oğulları”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, XV/26, Ankara 1991, ss. 103-139.

Şânî-zâde Mehmed'Atâ'ullah Efendi, *Şânî-zâde Târîhi (1223-1237/1808-1821)*, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2008.

Uluçay, M. Çağatay; *18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*, Berksoy Basımevi, İstanbul 1955.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; “Çapan Oğulları”, *Belleten*, XXXVIII/150, Nisan 1974, Ankara 1974, ss. 215-261.

_____; *Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsinikli İsmail, Yılık oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, TTK Basımevi, Ankara 2010.

Yaycıoğlu, Ali; “*Sened-i İttifak (1808): Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir Ortaklık ve Entegrasyon Denemesi*”, *Nizâm-ı Kâdîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, Ed: Seyfi Kenan, İSAM Yayınları, İstanbul 2010, ss. 667-709.

ADANA BEYLERBEYİ BAYRAMPAŞA-ZÂDE EI-HAC MEHMED PAŞA VAKIFLARI

Mustafa ALKAN*

Özet

Ramazanoğlu vakıflarından sonra Adana’da en büyük vakfı Adana Beylerbeyi *Bayram Paşa-zâdeel-Hac Mehmed Paşa bin Derviş Ağa* kurmuştur. Aslen Adanalı olan Mehmed Paşa, 1698-1712 yılları arasında Hac emirliği görevi ile Adana, Şam ve Rakka valilikleri yapmıştır. Bir ara Kırım’a sürgün edilen Paşa, affedildikten sonra da tekrar Hac emirliği görevi ile Kudüs, Şam, Adana ve Maraş valiliklerinde bulunmuştur. Bu süreçte oluşturduğu servetini, ölmeden vakfa dönüştürmüştür. 1702-1711 yılları arasında yöneticisi ve meşrûtu’n-lehi ayrı olarak altı vakıf kurmuştur. Bu vakıfların vakfiyelerinden beş tanesi Adana Şer’iyye (Kadı) Sicilleri’nde bir tanesi ise Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtlar Arşivi’nde bulunmaktadır. Bayrampaşa-zâde Mehmed Paşa vakıfları, kurucusu, asl-ı vakfı ve meşrûtü’n-lehi itibarıyla 18. yüzyılda kurulan Osmanlı Vakıflarının genel özelliklerini taşımaktadırlar. Bu çalışmada, Vakıf Kayıtlar Arşivi, Adana Şer’iyye Sicilleri ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde bulunan kayıtlara dayalı olarak, Bayrampaşa-zâde Mehmed Paşa vakıflarının iç analizi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Vakıf, Adana, Bayram Paşa-Zâde Mehmed Paşa, Beylerbeyi, 18. Yüzyıl.*

THE WAQF OF ADANA GOVERNOR BAYRAM PASHA-ZÂDE AL-HAJJ MEHMED PASHA

Abstract

After the Ramazanoğlu waqfs, the largest foundation in Adana has been established by governor generals *Bayram Pasha-zâde in al-Hajj Mehmed Pasha bin Dervish Agh*. Mehmed Pasha is originally from Adana and he served as Hajj Emirates (Amir-i Hajj) between the years 1698-1712 and also he was governor of Adana, Damascus, and Rakka. He was deported to Crimea. After he had

* Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, alkanm@gazi.edu.tr

bütün vakıflar için de evlatlarının nesli biterse (inkırazı'n-nesl), evlâdiyet sistemi üzere atıklarının nesline geçmesini, onların da nesli inkıraza uğrarsa, rey'-i hâkim ile aslah ve erşed bir kişi mütevellî tayin edilip, vakfın tamir ve termîmi ve hayır şartlarının yerine getirilmesinden sonra her ne kalırsa Medine-i Münnevvere fukarasına gönderilmesi istenmiştir.

Ezcümle, Bayram Paşa-zâde Mehmed Paşa vakıflarının idaresi, öncelikle kendisi, çocukları, eşleri ve atıklarına, sonra da evlâdiyet sistemi üzere birinci neslin evlatlarına bırakılmıştır. Bunun dışında başka yönetici tayin edilmemiştir. Ancak, 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren duyulan ihtiyaç üzerine bir de nâzır tayin edildiği kayıtlara yansımıştır.⁴³

KAYNAKÇALAR

Vakıf Kayıtlar Arşivi (VGMA)

Bayram Paşa-zâde el-Hac Mehmed Paşa bin Derviş Ağa Vakfiyesi, 1711, MA. (Mücedded Anadolu), 591, s. 211.

Hurûfat Defterleri, 1061/79; Hurufât 1067, s. 88, 90; Hurûfat 1068/43

Adana Şer'îyye Sicilleri (AŞS.)

Bayram Paşa-zâde el-Hac Mehmed Paşa bin Derviş Ağa Vakfiyesi, 1706, AŞS. 54, s. 47.

Bayram Paşa-zâde el-Hac Mehmed Paşa bin Derviş Ağa Vakfiyesi, 1706, AŞS. 104, s. 17 (AŞS.54, s. 47'de kayıtlı olan ile aynıdır).

Bayram Paşa-zâde el-Hac Mehmed Paşa bin Derviş Ağa Vakfiyesi, 1706, AŞS. 41, s. 56 (Hüccet).

Bayram Paşa-zâde el-Hac Mehmed Paşa bin Derviş Ağa Vakfiyesi, 1710, AŞS. 101, s. 41.

Bayram Paşa-zâde el-Hac Mehmed Paşa bin Derviş Ağa Vakfiyesi, 1710, AŞS. 101, s. 42.

Bayram Paşa-zâde el-Hac Mehmed Paşa bin Derviş Ağa Vakfiyesi, 1711, AŞS. 41, s. 59.

Bayram Paşa-zâde el-Hac Mehmed Paşa bin Derviş Ağa Vakfiyesi, 1711, AŞS. 39, s. 48.

AŞS. 30, (1138/1725), s. 196.

Araştırma ve İncelemeler

ALKAN, Mustafa, *Adana Vakıfları: İnsan Vakıf ve Şehir*, TTK, Ankara 2014.

BARKAN, Ömer Lütfi, "Şer'i Miras Hukuku ve Evlatlık Vakıflar", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, 6, 1 (1940) 165-181.

BARKAN, Ömer Lütfi, "Çiftlik", *İA*, III, s. 392-397.

BERKİ, Ali Himmet, *Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen: İstilah ve Tâbirler*, VGM. Yayını, Ankara (t.yok).

ENER, Kasım, *Tarih Boyunca Adana Ovasına (Çukurova'ya) Bir Bakış*, 7. Baskı, İst. 1986.

İNALCIK, Halil, "Osmanlılarda Raiyyet Rûsûmu", *Belleten*, XXIII (1959), s. 575-610;

İNALCIK, Halil, "Çiftlik", *EI*, 1961, c. II, s. 33-34.

İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayıncılık, İst. 1996.

⁴³ Hurûfat 1061/79; Hurûfat 1068/4

İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, I, 1300-1600, (Tercüme: Halil Berktaş), Eren, İstanbul 2000.

KILIÇ, Orhan, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdarî Taksimatı*, Elâzığ 1997.

KURT, *Çukurova Tarihinin Kaynakları III 1572 Tarihli Adana Sancağı Mufassal Tahrir Defteri*, Ankara 2005.

MEHMED SÜREYYA, *Sicil-i Osmani, IV*, (Yeni Yazıya aktaran Seyit Ali Kahraman), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi, Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Türk Tarih Kurumu (TTK), Ankara 2003.

ADANALI BİR VALİ: DERVİŞ PAŞA-ZADE MEHMED PAŞA

Özcan TATAR*

Özet

Osmanlı Devleti'nin değişim ve bozulma döneminin en önemli evresi olan 17. yüzyıldan itibaren, taşrada yerel güç odakları oluşmaya ve yönetim sistemi içerisinde söz sahibi olmaya başlamışlardır. Genel ifadesi ile “ayan” olarak ifade edilen taşradaki bu güç odakları, devlet sisteminin bozulması ve siyasi istikrarsızlığa bağlı olarak gittikçe güçlenmişlerdir. Devlet sistemi içerisine dâhil olarak güçlerini daha da arttıran ayanlar, zamanla devletin başa çıkmakta zorlanacağı ve bunları idarî görevlerin en üst makamlarına kadar getirmek zorunda kaldığı yerel güç unsurları haline gelmişlerdir.

Bu çalışmada; 17. yüzyılın sonlarında Adana ve çevresinde gittikçe güçlenen ve Adana Valiliğine kadar yükselen Derviş Paşa-zade Mehmed Paşa ile ilgili bazı bilgiler verilecektir. Bu bilgiler verilirken; adı geçen kişinin ne şekilde idarî sisteme dâhil olduğu, güç ve zenginliğini nasıl sağladığı da anlatılacaktır. Bunun yanı sıra, belirtilen kişinin Adana, Kudüs, Şam ve Rakka'daki idari görevleri ve buralardaki faaliyetleri ile ilgili de bazı bilgiler verilecektir. Bunların neticesinde aldığı idam cezası ve müsaderelerden nasıl kurtulduğu ve akıbeti hakkında da bazı tespitler sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Adana, Osmanlı Devleti, Vali, Mehmed Paşa*

* Yrd.Doç.Dr., Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fak. Tarih Bölümü, ELAZIĞ
otatar@firat.edu.tr

Paşa, bu görev süresinde de ahaliye karşı bazı olumsuz icraatlarıyla öne çıkmıştır. 1711 yılı sonlarında Maraş Beylerbeyiliğine eşkıya tenkili amacıyla atanan Mehmed Paşa, bu görevine giderken Ocak 1712 sonlarında Misis'te vefat etmiştir. Vefatının ardından yeniden mallarının müsadere edilmesi hususunda ferman çıkarılmış ve bu karar uygulanmıştır.

Görev yaptığı yerlerin ahalisinin bir kısmı ile problem yaşayan, haksız yere uydurma suçlarla, yalancı şahitlerle aleyhtarlarını sürgüne göndertip, hatta idam ettiren, kişilerin mallarını zor kullanarak ele geçiren Mehmed Paşa, ayanlık devri olarak tanımlayabileceğimiz dönemin erken örneğini teşkil etmesi açısından dikkate değerdir.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

1.1 Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Mühimme Defterleri

No: 99	No:111	No:112	No:114
No:114-1	No:115	No:117	No:119

Atık Şikâyet Defterleri

No:58

1.2 Milli Kütüphane

Adana Şer'iyye Sicilleri (Milli Kütüphane Ankara)

No: 19	No: 41	No: 42	No: 101	No:105
--------	--------	--------	---------	--------

II. Tetkik Eserler

Mehmet Süreyya; *Sicil-i Osmanî*, C.4, İstanbul, 1996.

Erol Özvar, *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması*, İstanbul, 2003.

ADANA AHKÂM DEFTERLERİ (1155–1295/1742–1878)

Hikmet ÇİÇEK*

Özet

Osmanlı Devleti'nin en yüksek yargı ve karar organı olarak Dîvân-ı Hümâyûn'da alınan kararların özetlerinin kaydedildiği farklı defter formları mevcuttur. İlk zamanlarda dîvânda alınan devlete ait meselelerle bireysel şikâyetler “*Mühimme Defterleri*”ne kaydedilirken, 1059/1649’dan itibaren artan şikâyetlerle birlikte “*Şikâyet Defterleri*” tutulmaya başlanmıştır. 1155/1742’den itibaren şikâyetlerin artması ile birlikte, dönemin reîsülküttâbı Mehmed Ragıp Efendi tarafından şikâyetlerin vilâyetlere göre tasnif edildiği “*Vilâyet Ahkâm Defterleri-Ahkâm-ı Şikâyet/Ahkâmü’ş-şikâyât*” tutulmuştur.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında ahkâm defteri oluşturulan eyâletlerden biri de Adana’dır. Adana eyâletine ait, 1155–1295/1742–1878 yılları arasındaki hükümleri ihtiva eden dokuz adet ahkâm defteri bulunmaktadır. Adana eyâleti ve bağlı sancak-kazalara ait hükümleri ihtiva eden Adana Ahkâm Defterleri, XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Adana eyâletinde, vatandaş-mütegalibe arasındaki ilişkiler, toprak anlaşmazlıkları, timâr sisteminin uygulanışı ve yaşanan sorunlar, fazla vergi talebi, toprak sistemi (hass, zeâmet, timâr, malikâne vs.) borç-alacak ilişkileri, bölgedeki asayiş sorunları, vakıf sistemi ve işleyişi vs. gibi konuları içermektedir.

Anahtar Kelimeler: *Ahkâm Defterleri, Dîvân-ı Hümâyûn, Adana, XVIII. Yüzyıl*

* Arş. Gör.; Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Diyarbakır.
E-posta: hikmetcicek44@gmail.com

ADANA JUDGEMENT REGISTERS (1155–1295/1742–1878)

Abstract

Today, there are various forms of Ottoman Record Books in which the summaries of the judicial decrees ordained by the Imperial Council of Ottoman Empire (*Dîvân-ı Hümayûn* in Turkish), the judicial arbitration organ of the Ottoman Empire, were recorded. The earliest forms of these records were called “Mühimme Defterleri” (meaning, *the Record Books for Important Issues*), in which the complaints filed in the Council against the Empire regarding governmental issues were recorded; however, the complaints were subsequently recorded into “Şikayet Defterleri” (meaning, *the Complaint Records*) as there was a boost in the number of complaints beginning from the year 1649 (1059 in Hijri calendar). Once more, as the number of complaints boosted once again in 1742 (1155 in Hijri calendar), the reîsüllüttâb (meaning, *chief of the scribes*) of the time, Mehmed Ragıp Efendi, developed a recording system called “*Vilâyet Ahkâm Defterleri-Ahkâm-ı Şikâyet/Ahkâmü’ş-şikâyât*” (meaning, *Records of Complaints according to Provinces*) which classified the complaints according to the provinces of the Empire.

Adana was One of the provinces for which the complaint records were classified in the second half of 18th century. Today, there are 9 complaint records classified for the Adana Province between 1742-1878 (1155-1295 in Hijri Calendar). These records consist of numerous issues recorded in the Province of Adana and its districts between the 18-19th centuries, including the issues among citizens and feudal lords, disputes over lands, problems regarding the implementation of the Timar System, demands for higher taxes, issues related to land administration systems (hass, zeâmet, timâr, malikâne, etc.), issues between lenders and borrowers, and problems related to public order and the Vakif system.

Key Words: *Ahkâm Judgements, the Supreme Court, Adana, 18th Century.*

Giriş

Devletleri ilgilendiren konu ve sorunların kendi bünyelerindeki belirli kurul/organlarda görüşülüp karara bağlanması, birçok devletin duyduğu doğal ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. En yüksek danışma ve karar organlarından, çeşitli mahkemelere kadar, görüşülen işin nitelik ve niceliğine göre, her devlette çeşitli şekillerde kurul ve organların geliştiği görülmektedir.¹ Osman Devleti’nde de devlete ait birinci derecede önemli *idârî, askerî, adlî, örfî, şer‘î* ve *malî* işlerle

¹ Ahmet Mumcu, *Hukuksal ve Siyasal Karar Organı Olarak Divan-ı Hümayun*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1976, s. 1

KAYNAKÇALAR

I. Arşiv Belgeleri

A. Başbakanlı Osmanlı Arşivi

1. Bâb-ı Asafî

a. Ahkâm Defterleri

aa. Adana Ahkâm Defterleri

Adana Ahkâm Defteri, No. 1

Adana Ahkâm Defteri, No. 2

Adana Ahkâm Defteri, No. 3

Adana Ahkâm Defteri, No. 4

Adana Ahkâm Defteri, No. 5

Adana Ahkâm Defteri, No. 6

Adana Ahkâm Defteri, No. 7

Adana Ahkâm Defteri, No. 8

Adana Ahkâm Defteri, No. 9

ab. Erzurum Ahkâm Defterleri

Erzurum Ahkâm Defteri, No. 2

b. Mühimme Defterleri

Mühimme Defteri, No. 109

c. Şikâyet Defterleri

Şikâyet Defteri, No. 189

II. Araştırma ve İnceleme Eserler

A. Kitaplar

AYDIN, Bilgin-Günelan, Rifat, *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Maliyesi ve Defter Sistemi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2008.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, Yay. Haz. Yusuf İhsan Genç vd., T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2010.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2001.

FAROQHI, Suraiya, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?*, Çev. Zeynep ALTOK, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib, *Osmanlı İmparatorluğu Medeniyet Tarihi Çerçevesinde Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlmi*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1992.

İNALCIK, Halil, *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adâlet*, Eren Yayınları, İstanbul 2005.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.

MUMCU, Ahmet, *Hukuksal ve Siyasal Karar Organı Olarak Dîvân-ı Hümayûn*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1976.

ŞAHİN, İlhan-EMECEN, Feridun, *Osmanlılarda Dîvân-Bürokrasi-Ahkâm II. Bâyezid Dönemine Ait 906/1501 Tarihli Ahkâm Defteri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayç. İstç 1994.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

_____, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

B. Makaleler

AÇIKEL, Ali, “1 Numaralı Sivas Ahkâm Defterine Göre Canik Sancağından Merkeze Yansıyan Şikâyetler ve Çözüm Önerileri”, *Samsun Sempozyumu (13-16 Ekim 2011)*, [Ed. Mahmut Aydın, Bekir Şişman, Selahattin Özyurt, Hasan Atsız], Samsun Valiliği Yayınları, Samsun 2012, s.

AHISHALI, Recep, “Divan-ı Hümayûn Teşkilâtı”, *Osmanlı*, C. VI, Ankara 1999, s. 24-33.

EMECEN, M. Feridun, “Osmanlı Divanının Ana Serileri: *Ahkâm-ı Mîrî, Ahkâm-ı Kuyûd-ı Mühimme ve Ahkâm-ı Şikâyet*”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. III, S. 5, İstanbul 2005, s. 107–139.

KILIÇ, Orhan, “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti’nin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması”, *Osmanlı*, C. VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 91–104.

ÖZEL, Ahmet, “Ahkâm”, *Diyânet İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, C. I, Ankara 1984, s. 550–551.

ÖZTÜRK, Said, “Gaziantep’in Sosyo-Ekonomik Tarihi İçin Önemli İki Kaynak: Halep ve Maraş Ahkâm Defterleri”, *Osmanlı Döneminde Gaziantep Sempozyumu (22 Ekim 1999)*, [Ed. Yusuf Küçükdağ], Gaziantep Valiliği&Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep 2000, s. 49–57.

—, “Sosyo-Ekonomik Tarih Kaynağı Olarak Ahkâm Defterleri”, [Ed. Kemal ÇİÇEK], *Pax Ottomana: Studies In Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç*, Sota&Yeni Türkiye Yayınları, Haarlem-Ankara 2001, s. 611–639.

ÖZTÜRK, Temel, “Ahkâm Defterlerine Göre Trabzon ve Çevresinde Güvenlik (1742–1760)”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S. 8, Trabzon 2010, s. 29–53.

SAHİLLİOĞLU, Halil, “Ahkâm Defteri”, *Diyânet İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, C. I, Ankara 1984, s.551.

ŞİMŞİR, Nahide, “103 No’lu Anadolu Ahkâm Defteri’ndeki İzmir İle İlgili Hükümler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. X, İzmir 1995, s. 329–341.

—, “Ahkâm Defterleri’nin Tarihî Kıymeti ve 107 Nol’lu Anadolu Ahkâm Defteri’ndeki İzmir İle İlgili Hükümler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. IX, İzmir 1994, s. 357–390.

WEIR, T.H., “Hüküm”, *İslâm Ansiklopedisi*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, C. V/1, İstanbul 1987, s. 627.

C. Tezler

ANIT, Kasım, *Trabzon Ahkâm Defterleri’ne Göre Rize’nin İktisadî ve Sosyal Yapısı (1740–1911)*, (Yayımlanmamış Yüksek Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İst. 1996.

CEVGER, Gürkan, *1 Numaralı ve 1155–1158/1742–1745 Karaman Ahkâm Defteri’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2012.

ÇİÇEK, Hikmet, *Erzurum Vilâyeti 1 Numaralı ve 1155–1162/1742–1749 Tarihli Ahkâm Defteri’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 65–130)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011.

ERMAN, Nahide, *1791–93 Döneminde Anadolu Ahkâm Defterleri’ne Göre İzmir*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1992.

GÜLDİKEN, Sevdâ Nur, *III Numaralı Maraş Ahkâm Defteri’ne Göre Ayntab (H. 1196–1229/M. 1782–1814)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep 2007.

KUL, Muhittin, *1 Numaralı ve 1155–1162/1742–1749 Tarihli Erzurum Ahkâm Defteri’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (S. 1–65)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011.

SOYER, Emel, *XVII. yy. Osmanlı Divan Bürokrasisi’ndeki Değişmelerin Bir Örneği Olarak Mühimme Defterleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007.

III. AHMED DÖNEMİ ŞARK SEFERLERİNDE ADANA EYALETİNİN ASKERİ VE LOJİSTİK ROLÜ (1722-1726)

Serdar GENÇ*

Özet

Osmanlı Devleti 1722 yılında, bir taraftan Safevi başkenti İsfahan'ın Afganlar tarafından kuşatılması ve sonrasında ele geçirilmesi diğer taraftan Rusya'nın Hazar Denizi'nde harekâta girişmesi neticesinde sınırlarını emniyet altına almak için harekete geçmiştir. Bu kapsamda başta Erzurum, Van ve Bağdat valiliklerinde olmak üzere eyalet ve sancaklarda sefer hazırlıklarına başlanmıştır. Osmanlı orduları; 1722'de Kafkas/Tiflis, 1723'de Kirmanşah, 1724'de Revan, Tebriz ve Hemedan, 1725'de Gence ve ikinci kez Tebriz seferlerine çıkmıştır.

Seferlerde cephe ardında yer alan eyalet ve sancaklar ordunun askeri ve lojistik üsleri olmuşlar ve bu üslerden gerek cephede gerekse cephe ardında ulaşımı sağlamak üzere nakliye vasıtası, zahire ve asker temin edilmiştir. Bunun yanında seferlerin uzaması nedeniyle cepheye oldukça uzak mesafedeki sancaklardan hatta Rumeli'den nakliye vasıtası ve asker temini söz konusu olmuştur. Bu bildiride III. Ahmed dönemindeki Şark seferlerinde Adana eyaletinin rolü, askeri ve lojistik açıdan değerlendirilecek ve bu bağlamda eyaletin coğrafi konumunun ve kendi iç dinamiklerinin lojistik ve asker teminine olan etkisi üzerinde durulacaktır. Bu çalışmada Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Şark seferleri ile ilgili belge ve defterler ile Adana şer'iyye sicillerinden yararlanılacaktır.

* Yrd. Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, sgenc@balikesir.edu.tr

KAYNAKÇALAR

I. Arşiv Kaynakları

a. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

İbnülemin Askeriye, nr. 4793.

Cevdet Askeriye, nr. 5554, 39880, 54902.

Maliyeden Müdevver Defterleri (MAD), nr. 3156, 3598, 3606, 3375, 10314, 14351, 17915.

Mühimme Defterleri, nr. 132.

b. Şer'iyye Sicilleri

Adana Şer'iyye Sicili, nr. 20, 30.

II. Kaynak Eserler

Küçük Çelebizâde İsmail Âsım Efendi, *Târih-i Çelebizâde Efendi*, İstanbul 1282.

Na'imâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'imâ*, Haz. Mehmet İpşirli, I, TTK, Ankara 2014.

Râşid Mehmed Efendi-Çelebizâde İsmail Âsım Efendi, *Târih-i Râşid ve Zeyli*, Haz. A. Özcan-Y. Uğur-B. Çakır-A. Z. İzgöer, II, İstanbul 2013.

III. Araştırma ve İnceleme Eserler

BAŞAR, Fahameddin *Osmanlı Eyâlet Tevcihâtı (1717-1730)*, TTK, Ankara 1997.

BİLGİLİ, Ali Sinan, *Osmanlı Döneminde Tarsus Sancağı ve Tarsus Türkmenleri*, Ank. 2001.

GENÇ, Serdar, *Lale Devrinde Savaş İran Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2013.

HALAÇOĞLU, Yusuf, *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, İstanbul 2014.

-----, "Tapu-Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılın İlk Yarisında Sis (=Kozan) Sancağı", *İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı: 32, (1979), s. 819-1046.

-----, "Adana Tarihçesi", *Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne Adana: Köprü-başı*, Haz. Erman Artun-M. Sabri Koz, YKY, İstanbul 2000, s. 11-17.

KILIÇ, Orhan, *18. Yüzyılın İlk Yarisında Osmanlı Devleti'nin İdarî Taksimâtı-Eyalet ve Sancak Tevcihâtı*, Elazığ 1997.

KURT, Yılmaz, *XVI. Yüzyıl Adana Tarihi, Doktora Tezi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1992.

-----, "1572 Tarihli Adana Mufassal Tahrir Defterine Göre Adana'nın Sosyo-Ekonomik Tarihi Üzerine Bir Araştırma", *Belleten*, LIV/209 (1990), s. 179-211.

-----, "Sis (= Kozan) Sancağı Mufassal Tahrir Defteri Tanıtımı ve Değerlendirmesi I, *OTAM*, I, (1990), s. 271-298.

ORHONLU, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*, İstanbul 1987.

SAHİLLİOĞLU, Halil, *"Dördüncü Muradın Bağdat Seferi Menzilnamesi (Bağdat Seferi Harp Jurnalı)"*, *Belgeler*, II/3-4, TTK, Ankara 1965, s. 1-36.

ŞAHİN, İlhan, *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler*, Eren Yay., İstanbul 2006.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, IV/I, TTK, Ankara 1995.

1722 TARİHLİ TAHRİRE GÖRE BOZDOĞAN YÖRÜKLERİNDE ŞAHIS ADLARI

Alpaslan DEMİR*

Özet

Özel adlar bilimi anlamına gelen “Onomastik”in şahıs adlarını inceleyen bölümüne “antroponimi”, yer adlarını inceleyen bölümüne ise “toponomi” denilmektedir. “Onomastik” incelenen alandaki sosyo-kültürel yapının anlaşılması noktasında şahıs ve yer adları üzerine araştırma ve analiz yapabilme imkanı verebilmektedir. Tarihi süreç içerisinde meydana gelen toplumsal gelişim, etkileşim ve değişim süreçleri şahıs adlarını da etkilemiştir. Şahıs isimleri üzerine çeşitli kaynaklar kullanılarak yapılan pek çok yayın vardır. Osmanlı dönemi şahıs isimleri çalışmaları için “Tahrir Defterleri”, “Temettuat Defterleri” veya “Şer’iye Sicilleri” kullanılmıştır.

XVI. yüzyılda Bozdoğan teşekkülleri, İçel sancağının Silifke ve Gülnar kazaları başta olmak üzere Mud, Ermenek ve Anamur’da kışlayıp daha çok Göller yöresine kadar uzanan Batı Toroslarda yaylamaktaydı. XVI. yüzyılın sonlarına doğru, özellikle de XVII. yüzyıldan itibaren Doğu ve Batı Toroslara yönelen Bozdoğan teşekküllerinin büyük bir bölümünün kışlakları doğu tarafında Karataş, Tarsus ve Adana’ya doğru kaymış ve adı geçen yerler XVIII. yüzyılda Bozdoğan teşekküllerinin ağırlıklı iskân ve yaşam merkezi haline gelmiştir. Bu cümleden olarak ilgili dönemde Adana, Kozan, Kars-ı Maraş (Kadirli) bölgelerindeki yaylak ve kışlak sahaları Bozdoğanlıların yoğun olarak bulundukları yerlerdi. Bozdoğan Yörüklerine ait 1722 tarihli iki defter bulunmaktadır. Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi Vakf-ı Cedîd tasnifinde 130 numara ile kayıtlı bulunan ilk defter, İçil, Alaiye, Teke, Hamid, Adana, Tarsus, Sis ve Karaman Eyâleti’nde bulunan Yörükleri kapsamaktadır. İkinci defter ise aynı tasnifte 103

* Doç.Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü TOKAT, alpaslandemirtr@yahoo.com

olarak kullanıldığı düşünülebilir. Hem oğul hem de baba neslindeki isimlerde İran kültürünün etkisi çok fazla bulunmamaktadır. Oğul neslinde 65 Türkçe kökenli isim 238 kişi tarafından kullanılmaktadır. Türkçe kökenli isimlerin oranı % 23'ü, kullananların oranı % 4'tür. Baba neslinde ise 106 Türkçe kökenli isim 200 kişi tarafından kullanılmaktadır. Bu bağlamda isimlerin % 30'u Türkçe kökenli olup, kullananların oranı % 8'dir. Baba nesli ile kıyaslandığında oğul neslinde hem Türkçe kökenli isimlerde hem de kullanım sıklığında önemli oranda düşüş yaşanmıştır. Bu durumun seyyidliğin de etkisiyle Arapça kökenli isimlere daha fazla bir yöneliş olarak algılanabilir. Bu durumu destekleyecek bir arguman olarak “abd” ile başlayan isimler verilebilir. Baba neslin “abd” ile başlayan 33 isim ve bunları kullanan 225 kişi varken oğul neslinde 40 isim ve bunları kullanan 541 kişi bulunmaktadır. Defterde pek de yaygın olmayan bir şekilde kadın isimleri de kaydedilmiştir.

KAYNAKÇALAR

I-Arşiv Kaynakları

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tahrir Defteri (BOA. Td.); 83; 387.

- Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyüd-ı Kaime Arşivi Tahrir Defteri (TKGM.KKA.TD); 114; 128.

- Vakf-ı Cedid Tasnifi; 130

II-Telif Eserler

DEMİR, Alpaslan, “Zile Kazasında Şahıs Adları”, *Tarihi ve Kültürü İle II. Zile Sempozyumu*, 6-9 Ekim 2011, Zile Belediyesi Kültür Yay., 2012, s. 116-131.

DEMİR, Alpaslan, *16. Yüzyılda İçel ve Çevresinde Bozdoğan Cemaati*, Gece Kitaplığı Yay., Ankara 2015.

DEMİR, Alpaslan, *XVIII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Anadolu'da Bozdoğan Yörükleri*, Berikan Yay., Ankara 2012.

KURT, Yılmaz, “Adana Sancağı'nda Kişi Adları”, *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XV, S. 26, 1991, s. 169-252.

KURT, Yılmaz, “Adana'da 1572 Yılında Kullanılan Türk Erkek Şahıs Adları”, *Belleten*, C. LVII, S. 218, Nisan 1993, s. 173-200.

SÜMER, Faruk, “Boz-oklu Oğuz Boylarına Dair”, *DTCF Dergisi*, C.XI, S.I, s. 65-103.

SÜMER, Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler)*, Ana Yay., İstanbul 1980.

TURAN, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Boğaziçi Yay., İstanbul 1993.

III-Harita ve İnternet Kaynakları

ProvincesAsiatiques de L'empireOttoman, Henri Kiepert, Berlin, 1884.

<http://www.nvi.gov.tr/Files/File/Istatistikler/Isimler/1980-1990arasiencockkullanilanSerkekvekadınadi.pdf>

<http://www.nvi.gov.tr/Files/File/Istatistikler/Isimler/2006encokkullanilanSerkekvekadınadi.pdf>

<http://www.nvi.gov.tr/Files/File/Istatistikler/Isimler/illerbazındaencokkullanilerkek-kadın.pdf>

<http://www.nvi.gov.tr/Files/File/Istatistikler/Isimler/illerbazındaencokkullanierkek-kadın.pdf>

http://www.nvi.gov.tr/Hizmetler/Istatistikler/Isim_Istatistikleri.html

<http://www.sadikkokoz.com/tr/mardin-sultan-seyh-mus-seyh-musa>

EVLYA ÇELEBİ’NİN SEYAHATNÂMESİ’NDE ADANA’DAKİ ESERLER

Ayşe ERSAY YÜKSEL*

Özet

XVII. yüzyılın en önemli seyyah ve entelektüellerinden olan Evliyâ Çelebi’nin Seyâhatnâme’si, yaşadığı devirde Osmanlı toplumunun ve dahi dolaştığı yerlerdeki farklı toplumların soyut ya da somut kültür varlıkları ile ilgili detaylı bilgiler veren önemli bir kaynak olma özelliğini korumaktadır. Zanaatkâr ve iyi eğitilmiş bir babanın çocuğu olarak estetik duygusun derin olduğunu anladığımız Evliyâ Çelebi, bu vesile ile nitelikli bir sanatsal ve mimarî bilgiye sahip olarak Seyâhatnâme’sinde değindiği tarihî eserlerin tasvirinde güçlü betimlemeler yapabilmiş ve mimari terminolojiyi ustalıkla kullanabilmiştir.

1671’de hac yolculuğu vesilesi ile şehre gelen Evliyâ Çelebi, Adana’da yetmiş mescit bulunduğunu, bunların beşinin Cuma Cami olduğunu belirttikten sonra ise Eski Cami ve Ramazânoğlu Cami’leri hakkında daha detaylı malumat vermiş, Cafer Paşa Cami, Hasan Ağa Cami ve Zıvcıoğlu el-Hac Mustafa (Kemeraltı) Cami’lerini de ismen zikretmiştir. Ayrıca Adana’daki medrese, dâr u’l-kurrâ, dâr-rü’l-hadîs, mektep, hamam, han, tekke, imaret, çeşme ve köprü gibi yapı türlerinin sayısını da belirtmiştir. Bildirimizin önemi, Adana’nın mimarisindeki özgün yapısından ve Evliyâ Çelebi’nin Seyâhatnâme’sinin diğer konular gibi Adana’daki mimari eserleri de üslubunca ele alış biçiminden, özellikle de ele aldığı eserleri betimlemedeki isabetinden kaynaklanmaktadır. Makalede Evliyâ’nın verdiği bilgileri kritik etmek için başta arşiv kayıtları olmak üzere kaynak eserlere ve eserlerin günümüzdeki durumuna başvurulmuştur. Böylece Seyâhatnâme’de yer alan bilgi-

* Arş. Gör., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk İslam Sanatları Tarihi Anabilim Dalı, e-mail: aysersay@hotmail.com, aersay@ankara.edu.tr.

17. Yüzyılda Adana’da var olan medrese sayısı bilgilerimizin çok üstündedir. Aynı şekilde Evliyâ, pek çok yerde Seyhan Nehri’ne Ceyhan Nehri demiştir. Ayrıca İrmak Hamamı (Eski Hamam) ile Paşa Hamamı (Yeni Hamam)’nın yerlerini ters olarak vermiştir.

Tüm bu verilerden hareketle Evliyâ Çelebi’nin Seyahâtnamesi’nin 9. Cildinde geçen Adana bahsinde mimari yapılar hakkında verdiği bilgiler tutarlı ve belgesel niteliktedir. Bu nedenlerden hareketle, netice olarak Adana şehrini konu edinen sanat tarihi ve mimarlık tarihi araştırmalarında Evliyâ’nın kaynak olarak kullanılabileceği söylenebilir.

KAYNAKÇALAR

- ALKAN, Mustafa, *Adana Vakıfları, İnsan, Vakıf ve Şehir*, TTK Yayınları, Ankara, 2014.
- ÇAĞMAN, Filiz, “*Bihzâd*”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.6, İstanbul, 1992, s.147–149.
- ÇAM, Nusret, *Ramazanoğulları Beyliği Mimârî Eserleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1980.
- ÇAM, Nusret, *Adana’da Türk Kültür Varlıkları*, TTK Yayınları, Ankara, 2010.
- DANKOFF, Robert, *Seyyâh-ı Âlem Evliyâ Çelebi’nin Dünyaya Bakışı*, (Çev. M. Günay), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 40.
- ERDEM, Sargon, “Adana” *TDV İslam Ansiklopedisi*, cilt: 1, İstanbul, 1988, s.348-349.
- EVLİYÂ ÇELEBÎ, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi* (9. cilt), Haz.: Y. Dağlı - S. A. Kahraman - R. Dankoff, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.
- EVLİYÂ ÇELEBÎ, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*: (9. Cilt, 1. Kitap), Haz. S. A. Kahraman - Y. Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, “Adana”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, cilt:1, İstanbul, 1988, s.349–352.
- KUBAN, Doğan, “*Geleneksel Türk Kültüründe Nesneler Dünyasına Bakış*”, *Boyut Dergisi*, 3/21, Ankara, Mart 1984.
- KURT, Yılmaz, *XVI. Yüzyıl Adana Tarihi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 192.
- KURT, Yılmaz, *Çukurova Tarihinin Kaynakları*, TTK Yayınları, 2004, Ankara.
- ORHONLU Cengiz, “*Mesleki Bir Kuruluş Olarak Kaldırmıcılık ve Osmanlı Şehir Yolları Hakkında Bazı Düşünceler*”, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar*, İzmir, 1984, s. 27-66.
- PALA, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1990.
- Saban, Duygu F. “*XVI. Yüzyılda Adana Kentinin Fiziksel Yapısına Dair Bulgular*” *ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 15, Sayı 3 (Arkeoloji Özel Sayısı), 2006, s.161-182.
- TEZCAN, Nuran, “*Evliyâ Çelebi’nin Belgesel izleri*”, *1453 İstanbul Kültür ve Sanat Dergisi*, İstanbul, 2012/12, s. 38–42.
- YAVUZ, Hilmi “*Evliyâ Çelebi Rasyonalite ve “Masal Uydurma İşlevi” Üzerine Notlar*”, *1453 İstanbul Kültür ve Sanat Dergisi*, İstanbul, 2012/12, s. 16–18.
- RAMAZANOĞLU, Gözde, “*Adana’da Roma Dönemi Köprüsü: Taşköprü*”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 18, Sayı 1, 2009, s.305–322.
- SEVGİN, Nazmi, *Anadolu Kaleleri*, cilt.1, İstanbul, 1960.
- SÜMER, Faruk, “*Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar; (Fetihten 16. Yüzyılın II. Yarısına Kadar)*”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt:1, sayı:1,s. 1–113, Ankara, 1964.
- UYSAL, A. O., *Adana Ulu Camii, Vakıflar Dergisi, sayı XIX*, Ankara, 1985, s. 277-284.

RAMAZANOĞULLARI VAKIFLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Ömer Ferit İMLAK*

Özet

Ramazanoğulları Beyliği Anadolu beylikleri içerisinde siyasi varlığını en son yitiren beylik olmuştur. Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi sırasında Özeroğulları ve Ramazanoğulları beylikleri Osmanlı Devleti'ne ilhak edildi. İdarelerinde bulunan beyler kendi istekleri ile Osmanlı hâkimiyetini kabul ettikleri için Osmanlı Devleti tarafından sancakbeyi olarak yerlerinde bırakıldılar. Ramazanoğulları ailesinden olan beyler “*yurtluk ve ocaklık*” statüsü içerisinde 1608 yılına kadar Adana'nın yönetiminde kaldılar. “Yurtluk ve Ocaklık” kanunu gereği ailenin en yaşlı erkek üyesi yönetimde söz sahibi sayılmaktaydı. Bu usul Piri Paşa'nın “Vakfiyesi”nde yer alınca sancakbeyi olan kişi aynı zamanda vakfın mütevellisi olmaya başladı. Piri Paşa vakfiyesinde vakfın yönetimini “*ekber ve erşed*” erkek evlada şart koşmuştu. Bu bağlamda vakıflar, Ramazanoğullarının idari tarihinde önemli olduğu kadar sosyo-ekonomik tarihinin aydınlatılması açısından da önem taşımaktadır. Beyliğin önemli idarecilerinden olan Piri Paşa, ilki Hicri 954, sonuncusu Hicri 962 yılında düzenlenen ve dört tanesi zeyl olan toplam 11 vakfiye tanzim ettirmiştir. Bu vakıflar yolu ile başta camii ve medrese olmak üzere birçok vakıf eseri inşa eden Piri Bey, vakıfların idaresi için de menzil, dükkân ve benzeri gelir getiren önemli akarları da vakıflara bağışlamıştır. Bahsi geçen vakıfların incelenmesi ile bölgenin fiziki yapılanmasında Piri Bey'in vakıflarının etkileri görülebilecek, ayrıca dinî ve sosyal hayat hakkında da yine bu vakıflar çerçevesinde bir bakış açısı ortaya konulabilmektedir. Bulunduğu bölgeler de ekonomik hayata olan katkıları da incelenmiş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Ramazanoğulları, Piri Paşa, Vakıf, Vakfiye.*

* Arş. Gör., Sinop Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Sinop.
E-posta: ofimlak@sinop.edu.tr

AN EVALUATION OF RAMADANIDS/ RAMAZANOĞULLARI FOUNDATIONS

Abstract

Ramadanids (*Ramazanoğulları*) was the last among the Anatolian principalities to lose its sovereignty. Özeroğulları and Ramazanoğulları was annexed to the Ottoman State during the Egypt campaign of Yavuz Sultan Selim. Since the chieftains of these principalities willingly recognized the Ottoman dominance over their lands, they were granted the title of sanjakbey by the Ottomans and maintained their positions. The chieftains from the Ramadanid dynasty ruled Adana until 1608 under the status of “*yurtluk*” (family property) and “*ocaklık*” (family estates). In line with the *yurtluk* and *ocaklık* law, the eldest male member of the dynasty was regarded to have a word in the administration. When this practice appeared in the endowment deed (*vakfiye*) of Piri Pasha, the person who was the sanjakbey started to be the trustee (*mütevelli*) of the foundation as well. Piri Pasha stipulated in his endowment deed that the administration of the foundation would be in the hands of the senior (*ekber ü erşed*) male son. Within this context, the foundations are of great importance not only for the administrative history of the Ramadanid dynasty but for enlightenment of its socio-economic history as well. Piri Pasha, one of the important administrators of the principality, regulated a total of eleven endowment deeds, the first in 954 AH and the last in 962 AH, and four of these were appendix (*zayl*). Piri Bey, who built numerous utilities by means of these foundations, also donated important real estates that generated income, such as halting places, shops and so forth. Through the study of the aforementioned foundations, the influence of Piri Bey foundations on the physical structure of the region will be explained and a perspective will be put as to the religious and social life within the framework of these foundations. Moreover, their contributions to the economic life in their areas will be examined.

Key Words: *Ramadanids (Ramazanoğulları), Piri Pasha, Foundations, Endowment deed (Vakfiye).*

Giriş

Maddi bir karşılık beklemeden başkalarına yardım etmek gibi ulvi bir düşüncenin mahsulü olan vakıf müessesesi, yüzyıllardan beri İslâm ülkelerinde büyük bir önem kazanmış, sosyal ve ekonomik hayat üzerinde derin tesirler bırakmış bir kurumdur.¹ Vakfın ifa ettiği fonksiyon, sadece ferdi hayırseverlik

¹ Ziya Kazıcı, *İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, İstanbul 2003, s. 278.

Sonuç

Ramazanoğulları, diğer Anadolu Türk beylikleri içerisinde siyasi varlığını sürdüren en uzun beylik olma özelliğine sahiptir. Osmanlı devleti Kanunî ile ihtişamın yaşarken, Ramazanoğulları da en parlak günlerini Piri Paşa ile yaşamıştır. Babası Halil Bey’den devraldığı vakfı, kendi vakfıyla birleştirerek, kısa sürede yüzbinlerce akça geliri olan bir vakıf haline getirmiştir.

Ramazanoğullarının yurtluk-ocaklık statüsünde yönetimde bulunmaları onların can ve mal güvenliğini garanti altına almıyordu. Bundan ötürü vakfın hayır amacı yanında bir siyasi nüfuz elde etme yarışını da beraberinde getirdiğini söylemek mümkündür. Vâkıfın yönetiminin Ramazanoğulları ailesi elinde bulunması ve mütevellinin gelirlerden payının oldukça yüksek olması vakfa “evlatlık vakıf” görüntüsü vermiştir.

1570 yılı vakıf kayıtlarına göre 342.435 akça açık vermiş, böylece vakfın çöküşü bu yıllarda başlamıştır. Bu çöküş vakıf mallarının dolaylı satışını da beraberinde getirmiştir. Dolaylı satışla da gidişat önlenememiş, XX. Yüzyılın başlarında yüzlerce yıl Adana’ya hizmet eden vakıf, tüzel kişiliğini kaybetmiş, kalan malları Vakıflar Genel Müdürlüğüne devredilmiştir.

Ayrıca günümüzde İntifa hakkı olarak, Ramazanoğlu sülalesinden geldikleri için 240 kişinin vakıftan pay almasının hukuki dayanağı tartışmalıdır. Vakfiyede belirtildiği gibi, kız çocuklarına tevliyet

KAYNAKÇALAR

Arşiv

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi: Adana Sancakbeyi Ramazanoğlu Piri Mehmed Paşa’ya ait, ilki 1539-1540, sonuncusu 1555 tarihini taşıyan 8 vakfiye sureti ve bu deftere ait 1961 numara ile kayıtlı Tercüme Defteri.

Kaynak Eserler

Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul 2013.

KURT, Yılmaz- GÜNDOĞDU M. Arif, *Çukurova Tarihinin Kaynakları IV Adana Evkaf Defteri*, Ankara 2000.

Araştırma Eserler

AKGÜNDÜZ, Ahmet, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, İst.2013
EKİNCİ, Ekrem Buğra, *“Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk”*, İstanbul 2014, s. 419.

KAZICI, Ziya, *İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, İstanbul 2003, s. 278.

KAZICI, Ziya, *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*, İstanbul 2003.

KILIÇ, Ümit, *“Osmanlı Devri Kars Vakıfları”*, II. Uluslararası Kafkasya Tarih Sempozyumu 15-17 Ekim 2008, Kafkas Üniversitesi, Kars 2008. S. 181-185.

KURT, Yılmaz, *“Pîrî Mehmed Paşa”*, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (DİA), İstanbul 2007, c. XXXIV, s. 281-282.

KURT, Yılmaz, *“Ramazanoğulları Çarşısı”*, *Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, XI (1996), s.67-77.

KURT, Yılmaz, “Ramazanoğulları’nın Vakıfları”, *X. Türk Tarih Kongresi Cilt: III Ankara*, 22-26 Eylül 1986, s.1013-1032.

ALKAN, Mustafa, *Adana Vakıfları (İnsan, Vakıf ve Şehir)*, Ankara 2014.

ALKAN, Mustafa, “Türkiye’de Vakıfların İntifa Hakkı”, *Tarih İncelemeleri dergisi*, Cilt: XXIII, Sayı:2, Aralık 2008, s.13-34.

ÖZCAN, Tahsin, *Osmanlı Para Vakıfları, Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği*, Ankara 2003.

ÖZTÜRK, Nazif, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Ankara 1995

SÜMER, Faruk, “Ramazanoğulları”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (DİA), İstanbul 2007, c. XXXIV, s.442-445.

ŞEKER, Mehmet, “Vakfiyelerin Türk Kültürü Bakımından Özellikleri”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, VIII. İzmir 1993, s. 1-18.

a) İnternet Kaynakları

<http://www.adanamedya.com/muhtesem-suleyman-ve-ramazanoglu-piri-mehmet-pasa-60147h.htm> . 13.04.2015, 20:15.

<http://www.adanamedya.com/ramazanoglu-banu-hanim-ve-ramazanogullari-vakfi-4729yy.htm>. 13.04. 2015, 20:15.

EKLER

Ek 1: K. Sultan Süleyman’ın Piri Paşa’nın 1540 Tarihli Vakfiyesinde Bulunan Tuğra

1831 YILINDA ADANA ERMENİLERİ

Yılmaz KURT*

Özet

XVI. Yüzyılda Adana'da % 4 civarında olan Ermeni nüfusu XIX. Yüzyılda % 20'lerin üzerine çıkmıştı. Bu artışın normal doğumlar yoluyla olmadığı Adana'ya, Doğu Anadolu'dan, Irak'dan ve İran'dan büyük bir göç yaşandığını biliyoruz. Adana Şer'iye Sicilleri'nde geçen "Erâmine-i Acem" yani "İran Ermenileri" deyiimi bunu açıkça göstermektedir. Bu tebliğde biz İstanbul'da Başbakanlık Arşivi'nde 3699 numara ile kayıtlı 1831 tarihli Nüfus Defteri'ne dayalı olarak Adana'da yaşayan Ermenilerin hangi mahallelerde yaşamakta olduklarını, yaşlarını, zenginlik oranlarını değerlendireceğiz. Burada verilen bilgiler XIX. Yüzyılda yaşanan bu büyük göç organizasyonunun kimler tarafından ve ne şekilde gerçekleştirildiği konusunda bizleri aydınlatacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Ermeni, Rum, Adana, Nüfus Defteri, 1831 Nüfus Sayımı*

ADANA ARMENIANS IN 1831

Abstract

While in the 16th century Armenian population was about 4%, it raised up to 20% in 19th century. We know that the increase happened not with normal borns but with great migrations from Iraq, Iran and Easternpart of Anatolia to Adana. The term "Erâmine-i Acem", namely Iran Armenians, in Adana Court Registers, clearly show this to us. In this paper, we will evaluate the wealth ratio of Adana Armenians, their ages, which districts they lived according to Population book,

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürü, DTCF Tarih Bölümü Öğretim Üyesi. E.mail: ykurt@ankara.edu.tr, yilmazkurt2002@yahoo.com

KAYNAKÇALAR**A. Arşiv Kaynakları:**

Adana Nüfus Defteri, No: 4229, v. B.

Adana Şer'îye Sicili, No. 1, v. 15b.

Adana Şer'îye Sicili, No. 8, s. 24.

Adana Şer'îye Sicili, No. 28, s. 122.

Adana Şer'îye Sicili, No. 53, belge no: 81.

TD.254 (1547), *Adana Mufasssal Tahrir Defteri*, s. 4, Kanûnnâme.

B. Telif Eserler:

BEHAR, Cem, “*Osmanlı Nüfus İstatistikleri ve 1831 Sonrası Modernleşmesi*”, *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, Der.: Halil İnalçık ve Şevket Pamuk, Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

CEYHAN, Muhammed, “*1831 Nüfus Sayımına Göre Adana ve Çevresinde Müslüman Nüfus*”, *I. Uluslararası Tarihte Adana ve Çukurova Sempozyumu*, 17-19 Nisan 2015.

CUINET, Vital, *La TurquieD'Asie*, c. II, Paris 1891.

ENER, Kasım, *Tarih Boyunca Adana Ovasına Bir Bakış*, 7. Bs., Kayı Yayıncılık, İst. 1986.

Evliya Çelebi b Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, c.IX, Haz. Yücel Dağlı,

Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, Yapı ve Kredi Yay., İstanbul 2005, s. 170- 171.

İNALCIK, Halil, “*Cizye*”, *DİA*, VIII, İstanbul 1993.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları, Ankara 2010.

KARPAT, Kemal H., *Osmanlı Nüfusu 1830- 1914*, 2. Bs., Timaş Yayınları, Ankara 2010.

KURT, Yılmaz, “*Osmanlı Ermenilerinde Türkçe Kişi Adları*”, *Prof.Dr. Yavuz Ercan'a Armağan*, Yayına Hazırlayanlar: Seyit Sertçelik, Haldun Eroğlu, Melek Sarı Güven, Turhan Kitabevi, Ankara 2008, s. 703- 716.

KURT, Yılmaz, *Çukurova Tarihinin Kaynakları I, 1525 Tarihli Adana Sancağı Mufasssal Tahrir Defteri*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2004, s. LVII.

KURT, Yılmaz, *Çukurova Tarihinin Kaynakları III 1572 Tarihli Adana Sancağı Mufasssal Tahrir Defteri*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2005, s. LI.

KURT, Yılmaz, *XVI. Yüzyıl Adana Tarihi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1992, s. 80.

TEXIER, Charles, *Küçük Asya*, Çev. Ali Suad, c. I-III, İstanbul 1339- 1340.

1831 NÜFUS SAYIMINA GÖRE ADANA VE ÇEVRESİNDE MÜSLÜMAN NÜFUS

Muhammed CEYHAN*

Özet

Osmanlı Devleti'nde ilk nüfus sayımı niteliğini taşıyan 1831 sayımının yapıldığı yerlerden birisi de Adana'dır. Söz konusu sayımda sadece erkekler sayılmış olup, bölgedeki Müslüman ve Gayrimüslim nüfus ayrı ayrı defterlere kaydedilmiştir. Defterlere kaydedilen kişilerin; menşei, babasının ismi ve lakabı, kendisinin ismi ve lakabı, vücut özellikleri, mesleği, yaşı gibi özellikleri hakkında bilgi bulunmaktadır.

Söz konusu çalışmamızda, 1831 sayımında tutulan defterden elde ettiğimiz verilere dayanarak Adana ve çevresindeki Müslüman nüfusun miktarı, yaşı ve vücut özellikleri hakkında istatistikî bilgi verilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca, çalışmadan elde edilen veri ve bilgiler, Adana ve çevresi ile ilgili olarak mevcut literatür ile karşılaştırılarak değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı Devleti, Adana, Nüfus Defteri, 1831 Nüfus Sayımı.*

MUSLIM POPULATIONIN ADANA ANDITS SURROUNDİNG ACCORDING TO 1831 POPULATION CENSUS

Abstract

In Ottoman Empire, Adana was one of the first places when the first population census was made in 1831. In this census, only men were counted and muslim and nonmuslim population were registered to separate note books. The population

* Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, muhammedceyhan83@gmail.com

Tablodaki gerek kişi isimleri gerekse de baba isimleri incelendiğinde, isimlerin tamamı İslamî isimlerdir. Türkçe isme hemen hemen hiç rastlanılamamıştır.

Adana'da kişiler ve babaları mevki ve konumuna göre El-hacc, Es-seyyid, Molla, Şeyh, Efendi, Bey, Ağa gibi unvanlar almışlardır. Ancak bu kişilerin sayısı oldukça azdır. Daha ziyade Akkızoğlu, Akoğlanoğlu, Araboğlu, Acemoğlu, Başbüyük, Bacaksız, Bıçaksız, Böcek, Çamcı, Çapar, Köçekoğlu, Köleninoğlu gibi lakaplar kullanılmıştır. Diğer taraftan bazı yerleşim yerlerinde ise kişilerin, Adıyamanlı, Harputî, Ahışhavî, Behisnîvî, Cineli, Diyarbekirli, Çermikli, Gergerli, Hısn-ı Mansurî, Karslı, Lazkiyeli, Malatıyyeli, Urfalı, Tarsuslu şeklinde daha ziyade menşe ifade eden lakapları vardır. Bu durum söz konusu yerlerden daha önceleri Adana'ya bir nüfus hareketlenmesinin olduğunu göstermesi açısından çok önemlidir.

Sonuç

Elde edilen istatistikî verilerden hareketle 19. Yüzyıl Adana merkez ve civarındaki nüfusun miktarı, yaşı, yerleşim türlerine göre dağılımı, şekil özellikleri bir bütün olarak ortaya çıkmaktadır. Bu verilerden tarihçilerin her konuda istifade edebileceği gibi, farklı disiplinlerin de yararlanabileceği hatta yararlanması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Nüfusun özür durumunda belirttiğimiz gözün *Trahom* adı verilen bir hastalık neticesinde körelmesi, Tıp Tarihçilerinin de söz konusu verilerden istifade edebileceğini göstermektedir. Diğer taraftan nüfus bilimcilerin Adana nüfusunun demografik özelliklerini sağlıklı bir şekilde değerlendirebileceği oldukça doyurucu bilgiler mevcuttur. Keza, ad bilimciler gerek yer adları gerekse de şahıs adları ve lakaplarından fazlasıyla istifade edebilirler. Netice itibarıyla elde edilen verilerin, disiplinler arası çalışmalara katkı sağlayacağı düşüncesi ve temennisindeyiz.

KAYNAKÇALAR

A. Arşiv Vesikaları

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Nüfus Defterleri (NFS. d.): Defter no: 3698, 4229, 3706, 7450.

2. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

Adalar Şer'iyeye Sicilleri, Defter No: 111, sayfa no: 88-b, Belge no: 136.

B. Araştırma ve İnceleme Eserleri

BARKAN, Ömer Lütfi, “*Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi*”, *Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Osmanlı Devlet Arşivleri Üzerine Tetkikler-Makaleler*, Yayına Hazırlayan: Prof. Dr. Hüseyin Özdeğer, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2000, C. 2, s. 1414-1426.

BEHAR, Cem, “*Osmanlı Nüfus İstatistikleri ve 1831 Sonrası Modernleşmesi*”, *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, Derleyenler: Prof. Dr. Halil İnalcık-Prof. Dr. Şevket Pamuk, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları, 2011, s. 63.

ÇİMEN, Adnan, “*Sayım, Kayıt Düzeni Ve Teşkilatlanma Açısından Osmanlıda Nüfus Hizmetleri*”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 14/3 (2012), ss. 183.

ELİBOL, Numan, “*Osmanlı İmparatorluğu'nda Nüfus Meselesi ve Demografi Araştırmaları*”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Y.2007, C. 12, S. 2, Isparta, ss.152-153.

GÜNEŞ, Mehmet, “*Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili*”, *Gazi Akademik Bakış*, C. 8, S. 15, Kış 2014, Ankara, ss.230

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları, 2010, s. 8-9.

KARPAT, Kemal H., *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Timaş Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2010. s.239-240

KARSANDIK, Özlem, *Çağdaşlaşma sürecinde Adana: 1839-1876*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2012, s. 202-203.

KURT, Yılmaz, “*Osmanlı Toprak Yönetimi*” *Osmanlı*, C. 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, ss.59-62.

-----, *XVI. Yüzyılda Adana Tarihi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1992, s. 58-59.

ÖZEL, Oktay, “*Avarız ve Cizye Defterleri*”, *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, Derleyenler: Prof. Dr. Halil İnalcık-Prof. Dr. Şevket Pamuk, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları, 2011, s. 35.

Rehber Ansiklopedisi, Trahom Maddesi, C. 19.

C. Elektronik Kaynaklar

<http://www.nvi.gov.tr/Hakkimizda/Tarih.html>Erişim Tarihi 2015.

1828-30 YILLARINA AİT ŞER'İYE SİCİL DEFTERİNE GÖRE ADANA

Muhittin TUŞ*

Ruhi ÖZCAN**

Özet

Siciller yerel çalışmalar için önemli kaynaklar arasında yer almaktadır. Osmanlı döneminden kalma Adana'da 150 sicil bulunmaktadır. Burada incelediğimiz sicil 8 numaralı defter olup 1828-30 yıllarına ait belgeleri ihtiva etmektedir.

Adana, bilindiği üzere, bölgede önemli bir yer olmakla beraber şehrin gelişmesi sonraki dönemlere denk gelmektedir. Bu haliyle düşünüldüğünde, hem şehir, hem de bölge oldukça hareketli olarak nitelendirilmelidir. Buna göre, Adana, söz konusu sicildeki belgelere göre, 19. yüzyılın ilk çeyreğinde nasıl bir görünüm arz etmektedir? İdaresi, nüfusu, iktisadi durumu hakkında sicildeki belgeler bize ne gibi bilgiler vermektedir?

Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin en büyük galesi Doğuda Rus saldırısı, Batıda ise Yunan İsyanıdır. Bu olayların yansımaları Adana sicillerinde görülmektedir. En büyük göstergesi, Adana'nın 47.000 kuruşluk menzil vergisinin 2-3 senedir ya ödenemediğinden ya da ödenenlerin de vali'de kalıp, yerine ulaştırılamadığından kaynaklanan yazışmalardır. Bu meyanda Kıbrıs da devlet için önemi giderek artan bir merkezdir. Kıbrıs için gerekli asker veya onun bedelinin (belki de bir kısmı) Adana'dan tahsil edilmektedir. Bunların tahsilinde ve tediyeğinde de sık sık yazışmalar yapılmaktadır.

Adana'nın masraf defterleri, cizye defterleri gibi çeşitli vergilerin tevzi'i ile ilgili düzenlenmiş idari ve iktisadi yapısıyla ilgili belgelerden hareketle değerlendirmeler ve sonuçlar çıkarmaya çalışacağız. Bu konuda, sicillerin ne kadar önemli olduğunu vurgulamanın gereksizliğini söylemekle beraber, bu dönemde

* Prof.Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, el-mek: muhittintus@hotmail.com

** Yrd.Doç.Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, el-mek: rozcan@selcuk.edu.tr

KAYNAKÇALAR

- 8 Numaralı Adana Şer'iye Sicili.
- 84 Numaralı Konya Şer'iye Sicili sayfa 120.
- Ağca, Sezer, 66 Numaralı Adana Kadı Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (H. 1209-1210/M. 1794-1795), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Alkan, Mustafa, *Adana'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Adana Sancağı Vakıflarının Analizi-Tüsoktar Veri Tabanına Dayalı Bir Araştırma*-, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2004.
- Atmaca, Talip, 129 Nolu (H.1143-1145 M. 1730-1732) Adana Şer'iye Sicili, (İnönü Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Malatya 1996
- Aydın, Mahir, "Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri", *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri*, 28-30 Haziran 1989, *Bildiriler*, İstanbul 1990, s.81-106.
- Cevizci, Ahmet, 62 Nolu Adana Şer'iye Sicili (H. 1208-1209) Transkripsiyon Değerlendirme, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Çadircı, Musa, "1830 Genel Sayımına Göre Ankara Şehir Merkezi Nüfusu Üzerinde Bir Araştırma", *Osmanlı Araştırmaları*, I, İstanbul 1980, s. 109-132.
- Dede, Mevlüt, *Osmanlı Aile Araştırmaları Bakımından Adana ve Çankırı Şer'iye Sicillerinin Karşılaştırmalı İncelemesi (1215-1296/1800-1876)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ank.2008.
- Erdem, Sevim, "1786-1789 (H.1200-1203) Tarihli 65 Numaralı Adana Şer'iye Sicili Tanıtım ve Fihristi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XX/1, Elazığ 2010, 489-514.
- Ergül, Hatice, 53 No'lu Şer'iye Siciline Göre Adana'nın Sosyo-ekonomik Tarihi, AÜ.Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006.
- Eskisürmeli, Hidayet, XIX. Yüzyıl Ortalarında Adana Vilayetinin Demografik Yapısı ve İskan Siyaseti, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Halaçoğlu, Yusuf, "Ser'iye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru (Adana Şer'iye Sicilleri)", *Tarih Dergisi*, 30, İstanbul 1976, s. 99-108.
- <http://www.dadalogludernegi.com/?pnun=92&pt=DADALO%C4%9ELU+%C5%9E%C4%B0%C4%B0RLER%C4%B0+1> (14.03.2015)
- <http://www.siirdostu.com/tr/sair/dadaloglu> (14.03.2015)
- Kaplan, Feyzi, 6 Numaralı Adana Şer'iye Sicili (H.1203/M.1788-H.1204/ M.1789), (İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Malatya 1996
- Karal, E. Ziya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü Yay., Ankara 1943.
- Karatepe, Mahmut, 135 Nolu Adana Ser'iye Sicil Defteri Transkripsiyonu ve Katalogu (H.1266/1267-M.1859/1860), (İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Malatya 2000.
- Karlangıç, Osman, 73 Numaralı Adana Şer'iye Sicili(H.1263-1264/M.1847-1848) Transkripsiyon ve Değerlendirme, ??? Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Karsandık, Özlem, *Çağdaşlaşma Sürecinde Adana: 1839-1876*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2012.
- Kum, Naci, "Adana Şer'iye Mahkeme Sicilleri Üzerinde Araştırmalar", 1948 IV. Türk Tarih Kongresi, Ankara 1952, s.362-365.
- Kurt, Yılmaz, *Adana Mufassal Tahrir Defteri (980 H.-1572 M.)*, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1985.
- Kurt, Yılmaz, "1572 Tarihli Adana Mufassal Tahrir Defterine Göre Adana'nın Sosyo-Ekonomik Tarihi Üzerine Bir Araştırma", *Belleten*, 209 (Nisan 1990).
- Kurt, Yılmaz, XVI. Yüzyıl Adana Tarihi, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1992.
- Kurt, Yılmaz, "Menemencioğulları İle İlgili Arşiv Belgeleri I", *Belgeler*, XXI/25 (2000), s. 85-187.

- Kurt, Yılmaz, “*Ramazanoğulları Çarşısı*”, *Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne Adana: Köprü Başı*, Haz., Doç.Dr. Erman Artun-M. Sabri Koz, İstanbul 2000, s. 572-581.
- Kurt, Yılmaz -M. Akif Erdoğan, *Çukurova Tarihinin Kaynakları IV, Adana Evkaf Defteri*, TTK Yay., Ankara 2000.
- Kurt, Yılmaz, *Çukurova Tarihinin Kaynakları III, 1572 Tarihli Adana Sancağı Mufassal Tahrir Defteri*, Ankara 2005.
- Kurt, Yılmaz, “*Adana Mutesellimi Karşlızâde Hacı Ali Ağa*”
<http://www.adanamedya.com/adana-mutesellimi-karslizade-haci-ali-aga-5014yy.htm> 21.02.2015
- Küçük, Ahmet, *10 Numaralı Adana Ser'iyeye Sicil Defteri (1241/1825-1260/1844)*, (İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Malatya 1996
- Menemencioğlu Ahmed Bey, *Menemencioğulları Tarihi*, Haz., Yılmaz Kurt, Akçağ Yay., Ankara 1997.
- Oğuz, İbrahim, *Tarsus Şer'iyeye Sicillerine Göre Mersin Kentinin Kuruluş Öyküsü*, MTSO, Mersin 2006.
- Orhankazi, Sibel, *330 Numaralı Tarsus Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyonu Ve Değerlendirilmesi (H. 1305-1308/M. 1887-1890)*, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Öcal, Mustafa, “Yük”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XLIV, Eskişehir 1998.
- Öz, Hikmet, *Tarsus Tarihi*, Tarsus 1991.
- Özkan, Ela, *53 Numaralı Adana Şer'iyeye Sicili 1808?1821 (H.1223?1237)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Poş, Abdullah, “*XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Tarsus'ta Müslim-Gayri Müslim İlişkileri*”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVII/2 Bursa 2008, s. 593-619.
- Poş, Abdullah, *Arşiv Belgelerine Göre Tarsus'ta Sosyo-Kültürel Yapı (XIX. Yüzyılın İkinci Yarısı)*, Doktora Tezi, 2008.
- Şahin, Arzu Yaman, *287 Numaralı Tarsus Şer'iyeye Sicili H.1240-1244/M.1824-1828*, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Şahin, Arzu, “*1824-1828 (H.1240-1244) Tarihli Tarsus Şer'iyeye Sicilinin Tanıtımı ve Fihristi*”, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/4 Spring 2014*, Ankara-Turkey, s.1061-1084.
- Şahin, Kamil, “*Adana Bir Numaralı Seriyeye Sicil Defteri Üzerine Araştırma*”, 21-23 Kasım 1990 Adana'da I. Uluslararası Karacaoğlu ve Çukurova Sempozyumu Bildirisi.
- Taş, Kenan Ziya, “*18. Yüzyılın Son Çeyreğinde Adana Şehri*”, *OTAM*, IX, Ankara 1998, s.367-387.
- Teber, Ömer Faruk, *Adana Şer'iyeye Sicillerine Göre 1150- 1160/ 1737-1747Yılları Arasında Adana'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1996
- Tuş, Muhittin, “*Konya Çelebilerinin Şehir Hayatındaki Sosyal Rolü Üzerine Bir Deneme*”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, II/2 Mayıs 1996, s. 297-302.
- Tuş, Muhittin, *Sosyal ve Ekonomik Açısından Konya*, Konya 2001.
- Ulutaş, Songül, “*Tarsus Şer'iyeye Sicilleri ve Arşiv Belgeleri Işığında Menemencioğlu Aşireti'nin Mısırlılara ve Osmanlı Devleti'ne İkili Yardım Faaliyetleri (1832-1841)*”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XV/1, Adana 2006, s. 369-392.
- Yaşa, Semim, *27 Numaralı Adana Şer'iyeye Sicili H.1160 / M.1747, ????* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- Yıldırım, M. Zahit, *30 Numaralı Adana Ser'iyeye Sicil Defteri 1115/1703-1171/1757*, (İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Malatya 1996
- Yörük, Saim, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Adana Kazası (1700-1750)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2011.

CİZYE DEFTERLERİNE GÖRE ADANA'DA GAYRİMÜSLİMLER (H. 1259, 1261, 1267)

Günay KORKMAZ*

Ahmet Caner ÇATAL**

Samiye TUNÇ***

Özet

Osmanlı Devleti'nin gelirleri arasında önemli bir yer tutan cizye, 19. yüzyılda bazı değişikliklere uğramasına rağmen, 1855 yılına kadar aynı isimle varlığını devam ettirmiştir. Osmanlı arşiv belgeleri arasında cizye defterleri, ait olduğu dönem ve bölge açısından önemli bilgiler sunan kayıtlardır.

H. 1259 (1843 – 44), 1261 (1845) ve 1267 (1850 – 51) tarihli Adana Eyaleti'nde yaşayan gayrimüslimlerin cizye vergilerine yönelik hazırlanmış 3 defter çalışma konumuzu teşkil etmektedir. Defterde Adana'daki gayrimüslimlerin yaşadıkları yerler, hane sayısı, meslekleri ve gelir durumları kaydedilmiştir. Ayrıca Adana'ya dışarıdan gelip şehir merkezindeki hanlarda misafir olarak kalan ve cizyelerini burada ödeyenlerin isimleri de bulunmaktadır.

Adana şehir merkezi, mahalle ve köylerindeki gayrimüslimlerden genellikle düşük ve orta seviyeden cizye vergisi alınmıştır. Tarım sektörünün yanında farklı meslek kolları da yoğunluk kazanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Adana, Cizye Defterleri, Cizye, Gayrimüslim.*

* Arş. Gör., Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, gunaykorkmaz89@hotmail.com.

** Arş. Gör., Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, acanercatal@gmail.com.

*** Arş. Gör., Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, samiyetunc@gmail.com.

KAYNAKÇALAR**I. Arşiv Vesikaları****A. Başbakanlık Osmanlı Arşivi**

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Kamil Kepeci (**Cizye Muhasebe Kalemi**), 3876 / 77.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, **ML. VRD. CMH.** 257.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, **ML. VRD. CMH.** 1273.

B. Şer'îye Sicili: 150 Nolu Çanakkale Şer'îyye Sicili.

II. Araştırma Eserleri

BARKAN, Ö. Lütfi, "894 (1488 / 1489) Yılı Cizyesinin Tahsilâtına Ait Muhasebe Bilançoları", *Belgeler*, 1 / 1, Ankara 1964, s. 5 – 6.

ÇAKIR, Coşkun, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi*, Küre Yayınları, İstanbul 2012.

ELDEM, Ethem; GOFFMAN, Daniel; MASTERS, Bruce, *Doğu İle Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul*, Çev., Samet Yalçın, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.

ERCAN, Yavuz, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimlerin Ödedikleri Vergiler ve Bu Vergilerin Doğurduğu Sosyal Sonuçlar", *Belleten*, LV / 213, Ankara 1991, s. 372.

İNALCIK, Halil, "Cizye", *DİA*, C. VIII, İstanbul 1993, s. 48.

KARSANDIK, Özlem, "Çağdaşlaşma Sürecinde Adana (1839 – 1876)", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* (Doktora Tezi), Ankara 2012.

KIEL, Machiel, "Remarks on the Administration of the Poll Tax (Cizye) in the Ottoman Balkans and The Value of Poll Tax Registers (Cizye Defterleri) for Demographic Judicial Records", *Etudes Balkaniques*, 4 (1990), s. 84.

KOÇ, Yunus, "Ömer Lütfi Barkan'ın Tarihsel Demografi Çalışmalarına Katkısı ve Klasik Dönem Osmanlı Nüfus Tarihinin Sorunları", *Bilig*, S. 65, Ankara 2013, s. 187 – 190.

KORKMAZ, Günay, "Çanakkale'nin (Kal'a-i Sultânîyye) H. 1239 – 1243 (M. 1823 – 1827) Tarihli Şer'îye Sicili: Transkripsiyon ve Değerlendirme", *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2013.

MUSTAFA NURİ PAŞA, *Netâyicü'l-vukuat*, C. III, İstanbul 1327.

NEDKOFF, Boris Christoff, "Osmanlı İmparatorluğunda Cizye", Çev. Şinasi Altundağ, *Belleten*, C. VIII, S. 32, Ank. 1944, s. 606 – 627 ve 628.

PAKALIN, M. Zeki, "Cizye", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, M.E.B. Yayınları, C. I, İstanbul 1983, s. 302.

_____, "Mürâhik", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, M.E.B. Yayınları, C. II, İstanbul 1983, s. 620.

POŞ, Abdullah, "Osmanlı Döneminde Tarsus (1516 – 1923)", *Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 1, Ocak – Haziran 2005, s. 270.

ŞEMSEDDİN SAMİ, "Emred", *Kamûs-ı Türkî, Çağrı Yayınları*, İstanbul 2006, s. 166.

TAŞ, Kenan Ziya, "18. Yüzyılın Çeyreğinde Adana Şehri", *OTAM*, S.9, Ankara 1998, s.371-372.

UĞUZ, Sacit, "I. Meşrutiyet'den Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Tarsus (1876 – 1926), *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Doktora Tezi), Erzurum 2011.

YEŞİL, Fatih, "Nizâm-ı Cedid'den Yeniçeriliğin Kaldırılışına Osmanlı Kara Ordusunda Değişim 1793-1826", *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Doktora Tezi), Ank. 2009.

YÖRÜK, Doğan, "H. 1259 / M. 1843 Tarihli Cizye Defterlerine Göre Kayseri'de Rum ve Ermeniler", *Turkish Studies*, 8 / 11, Ankara 2013, s. 439 – 447.

KAZICI, Ziya, *Osmanlı'da Vergi Sistemi*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2014.

HAC VE ASKERİ YOL ÜZERİNDE BİR MENZİL: ADANA MENZİLİ¹

Zübeyde GÜNEŞ YAĞCI*

Özet

Osmanlı Devleti'nde haberleşmenin yapılabilmesi için ulakların at değiştirmek, dinlenmek ve geceyi geçirmek için durdukları, sefere giden veya dönen ordunun konakladığı, hacıların hac yolu üzerinde dinlendikleri bina veya yer anlamında kullanılan menzil sözlük anlamıyla bir günlük yol, yol üzerindeki konak yerleri ve ev manalarında. Osmanlı Devleti'nin menzil teşkilatı denilince resmî posta teşkilatı akla gelmektedir. Devlet, doğuda ve batıda üçlü yol ağı ile bütün yolları İstanbul'a bağlamıştır. Adana bu yol ağından Üsküdar'dan başlayarak Halep-Şam üzerinden Mekke ve Medine'ye kadar uzanan sağ kolu üzerindedir.

Bu çalışmada amacım XVI. yüzyılda kurulan Osmanlı menzil teşkilatı içerisinde haberleşme, askerî amaçlar dışında hac yolu üzerinde olması hasebiyle ayrı bir ehemmiyete sahip Adana menziline işleyişi, sorunları, sorunları gidermek için devletin aldığı tedbirler, bu bağlamda menzilin gelir ve giderleri ele alınacaktır. Böylece Adana menziline ve Adana'nın Osmanlı menzil sistemi içerisindeki önemi ortaya konulmuş olacaktır. Bu araştırmayı yapabilmek için Osmanlı arşiv belge ve defterlerinin yanı sıra Adana sicillerinden istifade edeceğim.

Anahtar Kelimeler: *Hac, Adana, menzil, ulak*

¹ Bu çalışmamız 17-19 Nisan 2015 tarihlerinde Adana'da yapılan I. Uluslararası Tarihte Adana ve Çukurova Sempozyumu'nda sunulmuş olup, ilk olarak Çukurova Araştırmaları Dergisi Cilt I, Sayı I'de yayınlanmıştır.

* Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, e-posta: zyagci@hotmail.com

1211	Badu (?) ¹⁵⁹
1228	Dayızade İbrahim Ağa ¹⁶⁰
1232-1233	Ahmed ¹⁶¹
1237-1238	Kurd (?) Hüseyin ¹⁶²
1238-1239	Mir Osman ¹⁶³
1239-1240	Hasan ¹⁶⁴

Sonuç

Sonuç olarak Adana menzili tarik-i cadde yani sağ kol üzerinde yer alan kadimden ola geldiği üzere varlığını devam ettiren bir menzildir. Böyle olmasının sebebi Adana'nın Anadolu'nun güneye açılan kapısı konumunda olmasının yanı sıra güneyin de Anadolu'ya giriş yerinde bulunmasıdır. Menzil teşkilatının oluşturulması ile birlikte kurulan Adana menziline işleyişinde kimi zaman devletin içinde bulunduğu duruma binaen sorunlar ortaya çıkmıştır. Çok olmamakla birlikte kimi zaman Adana'ya özgü sorunlar yaşanmıştır. Genel sorunların başında Şark seferleri nedeniyle artan ulak trafiğine bağlı olarak menzilin beygir sayısının artmasıdır. Beygir sayısının artması masrafların artması anlamına gelmektedir ki, menzilin işleyiş sürecinde sorunların yaşanmasına neden olmaktadır. Bu durumda devlet imdâdiye adı altında çevre kazalardan takviye yapılmasını sağlamıştır. Ancak bütün bunlara rağmen menzillerdeki sorunlar sona ermemiş devlet müteaddit defalar menzilleri nizama sokmak amacıyla fermanlar göndermekten hali kalmamıştır. Mübaşirler görevlendirmek suretiyle menzilleri teftiş etmeye gayret etmiştir. En nihayetinde Sultan II. Mahmud menzilleri kirahaneye çevirmiş ve posta teşkilatının kurulmasına kadar bu şekilde devam etmiştir. Adana menziline gelişim süreci de bu doğrultuda olmuştur. Önce kirahaneye çevrilen menzil, posta teşkilatının kurulması ile işlevini kaybetmiştir.

KAYNAKÇALAR

Adana Şer'iyye Sicili, nr. 17, 23, 26, 28, 38, 39, 60, 125, 126, 128, 129, 134, 136.
 BOA. MAD., nr. 3179, 3217, 3858, 3878, 3995, 3999, 4004, 4108, 6221, 9031, 9943, 10492, 18817.
 BOA. KK., nr. 2555, 2996.
 BOA. A.DVN. MHM., nr. 94, 57.
 BOA. D.MKF., nr. 27911, 27991, 27943, 28474, 28846, 28950, 29054, 29253, 29301, 29372, 29894, 29944, 29555, 30027, 30168, 31732, 29732, .

¹⁵⁹ BOA. C:ML., nr. 393/16094.

¹⁶⁰ AŞS., nr. 39, s. 4-5.

¹⁶¹ BOA. MAD., nr. 9031, s. 93.

¹⁶² BOA. MAD., nr. 9031, s. 93.

¹⁶³ BOA. MAD., nr. 9031, s. 99.

¹⁶⁴ BOA. MAD., nr. 9031, s. 99.

- BOA. C.AS., nr. 1107/48964.
 BOA. C.NF., nr. 48/2395, 27 B/1332, 48/2393, 27 B 1324, 32/1569, 33/1636, 16148, 1107/48964,
 BOA. C.ML., nr. 393/16094.
 BOA. ML. VRD.d., nr. 4965.
 BOA. İE. ML., nr. 2581.
 BOA. AE., I. Abdülhamid, nr. 33/2511.
 Açıkel, A. (2004). Osmanlı Ulak-Menzilhâne Sistemi Çerçevesinde Tokat Menzilhânesi (1690-1840). *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XIX (2), 1-33.
 Akgündüz, M. (2005). Surre-i Hümayûn Geleneği ve İslâm Toplumunu Kaynaştırmadaki Rolü. *D.E.Ü.İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (22), 107.
 Akıl, H. (2006). Eski Halep Yolu Üzerinde Kurt Kervansarayı ve Camisi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XV(3), (Arkeoloji Özel Sayısı), 141-160.
 Atalar, M. (1991). *Osmanlı Devleti'nde Surre-i Hümayûn ve Surre Alayları*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
 Atalar, M. (1993). Hac Yolu Güzergâhı ve Masrafı (Kara Yolu, 1253/1837), OTAM, (4), 43-90.
 Baş, Y. (2013). XVIII-XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Gebze Menzilhanesi. *Turkish Studies*, VIII(5), 101-126.
 Baştürk, S. (2013). Bir Hac Yolcusunun Gözünden İstanbul'dan Hicaz'a Osmanlı Şehirleri. *International Journal of Human Sciences*, (10)1, 148-161.
 Çetin, C. (2009). *Anadolu'da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler (1690-1750)*. Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
 Çetin, C. (2013). Osmanlılarda Mesafe Ölçümü ve Tarihi Süreci, *Prof. Dr. Nejat Göyünç Armağanı*. (Edit. Hasan Bahar vd.), Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, 443-466.
 Çetin, C. (2013). *Ulak Yol Durak*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları.
 Çınar, H. (1999). Osmanlı Ulak Menzilhâne Sistemi ve XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Antep Menzilleri. (Editör: Güler Eren). *Osmanlı III*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 627-637.
 Coşkun, M. (2001). Station of the Pilgrimage Route İstanbul to Mecca Via Damascus on the Basis of the Menazilü't-Tarik İla Beyti'llahi'-i-'Atik By Kadri (17th Century). *Osmanlı Araştırmaları*, (21), 307-322.
 Darkot, B. (1978). "Adana", *İslam Ahsiklopedisi*, C.1, İstanbul: MEB Yayınları, 127-128.
 Develioğlu, F. (1998). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
 Doğanç, K. (2007). *Roma Principatus Dönemi (M.Ö. 27-M.S. 284) Bithynia Eyaleti Valileri (Prosopografik Bir İnceleme)*. Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
 Elam, N. (2011). Bizans Anadolu'sunun Ticari ve Dinî (Hac) ve Askeri Yol Ağı. *CIEPO 6. Ara Dönem Sempozyum Bildirileri*, I, İzmir: 545-564.
 Erdem, S. (1988). Adana, *TDVİA I*, İstanbul: 348-349.
 Erdem, S. (2004). *65 Numaralı Adana Şer'iyye Sicili H. 1200-1203/M. 1786-1789*. Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
 Evliyâ Çelebi (1999). *Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi, III* (Yay. Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, İstanbul.
 Genç, S. (2013). *Lale Devrinde Savaş*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
 Güneş, M. (2008). XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Menzil Teşkilatı ve Karahisar-ı Sahib Menzilleri. *Afyon Kocatepe Sosyal Bilimler Dergisi*, X (3), 36-63.
 Halaçoğlu, Y. (2002). *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*. Ankara: PTT Genel Müdürlüğü Yayını.
 Halaçoğlu, Y. (1981). Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilatı Hakkında Bazı Mülâhazalar. *Osmanlı Araştırmaları*, II, 146-155.

- Halaçoğlu, Y. (2004). "Menzil", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXIX, İstanbul, 159-161.
- Harekat, İ. (1999) "Berid", *TDV İslam Ansiklopedisi*, V, İstanbul, 498-501.
- Heywood, C. (1999). Osmanlı Döneminde Via Egnatia: 17. Yüzyıl Sonu ve 18. Yüzyıl Başında Sol Kol'daki Menzilhaneler, (Ed: Elizabeth A. Zachariadou), *Sol Kol Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, İstanbul: 138-160.
- Kaplan, F. (1996). *6 Numaralı Adana Şer'iyye Sicili (H. 1203/M. 1788-H. 1204/M. 1789)*. Yüksek Lisans Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kurt, M. (2008). Que Ülkesi ve Yeni Asur Devleti'nin Anadolu Politikası Bakımından Önemi. *Afyon Kocatepe Sosyal Bilimler Dergisi*, X (3), 117-133.
- Kurt, M. (2010). Roma Egemenliğinde Kilikya ve Roma İç Savaşlarının Bölgedeki Yansımaları. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXV (2), 483-501.
- Kurt, Y. (1992). *XVI. Yüzyılda Adana Tarihi*. Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lütfi Paşa (1326). *Âsafnâme*, İstanbul.
- Mustafa Ali, *Nushatü's-Selâtin*, Süleymaniye Kütüphanesi, nr. 311.
- Pehlivan, E. (2010). *Doğu Trakya'da Roma Dönemi Yolları*. Yüksek Lisans Tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Râşid (1282). *Tarih*, IV, İstanbul.
- Sahillioğlu, H. (1965). Dördüncü Muradın Bağdat Seferi Menzilnamesi, *Belgeler*, II (3-4), Ankara, 43-81.
- Sak, İ. ve C. Çetin (2005). XVII. Ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Hac Menzilleri. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (19), 119-260.
- Tongur, H. (1946). *Türkiye'de Kolluk Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi*, Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ünal, A. (2006). Hitit İmparatorluğu'nun Yıkılışından Bizans Dönemi'nin Sonuna Kadar Adana ve Çukurova Tarihi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XV (3), (Arkeoloji Özel Sayısı), 67-102.
- Ünal, A. (2006). Eski Çağlarda Çukurova'nın Tarihi Coğrafyası ve Kizzuwatna (Adana) Krallığı'nın Siyasi Tarihi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XV (3) (Arkeoloji Özel Sayısı), 15-44.
- Ünal, M. A. (2011). *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul.
- Vak'anüvis Subhî Mehmed Efendi (2007). *Subhî Tarihi*, (Haz. Mesut Aydınar), İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Yıldırım, Z. (1996). *30 Numaralı Adana Şer'iye Sicil Defteri 1115/1703-1171/1757*. Yüksek Lisans Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yağcı, Z. G. (2015) Osmanlı Menzil Teşkilatı İçerisinde İzmit Menzili ve Önemi. *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II*, 3-5 Nisan, Kocaeli, 15-16.
- Yaşa, S. (2004). *27 Numaralı Adana Şer'iyye Sicili H. 1160/M. 1747*. Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yazıcı, N. (1990) II. Mahmud Döneminde Menzilhaneler: "Ref-i Menzil Bedeli. *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri Bildiriler*, İstanbul, 157-192.
- Yörük, S. (2011). *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Adana Kazası (1700-1750)*. Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yörük, S. (2012). Adana Şehrinin Tarihi Gelişimi (XVI-XVIII. Yüzyıllar), *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XXI (3), 287-308.

19. YÜZYILIN İLK YARISINDA TARSUS SANCAĞI'NIN İDARÎ, İKTİSADÎ VE SOSYAL DURUMU HAKKINDA BAZI TESPİTLER

Arzu ŞAHİN•

Özet

Osmanlı döneminde Adana Eyaleti'nin önemli sancaklarından bir tanesi de Tarsus Sancağı idi. Sancak statüsüyle Osmanlı idari teşkilatındaki yerini alan Tarsus, Adana eyalet valileri tarafından tayin edilen mütesellimler vasıtasıyla idare edilmekteydi.

Tebliğimizde, Osmanlı dönemine gelinceye kadar oldukça önemli eski bir yerleşim merkezi olan Tarsus'un, kuruluşundan itibaren tarihi ve coğrafyası hakkında genel bilgiler verilerek; o döneme gelinceye kadarki gelişmeler ana hatları ile özetlenmiştir. Osmanlı dönemindeki gelişmeler ise 19. yüzyılın ilk yarısına gelinceye kadar mümkün olduğunca ana kaynaklardan ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu tebliğde esas olarak 19. yüzyılın ilk yarısında Tarsus Sancağı'nın idarî, iktisadî ve sosyal durumu Tarsus Şer'iyye Sicillerine ve arşiv belgelerine dayanılarak incelenmiştir. Osmanlı şehir tarihi ile ilgili olarak yapılan monografik çalışmalarda birinci elden kaynak konumunda olan Şer'iyye Sicilleri, ait oldukları yerin günlük hayatı, giyecek-yiyecek fiyatları, çarşı ve pazar yerleri; cami, mescit, medrese gibi dini ve sosyal yapıları, nüfusun Müslüman ve gayrimüslimlere göre dağılımı ve bunların birbirleriyle olan ilişkileri vs. hakkında çok önemli bilgiler ihtiva etmektedir.

Şehrin idari, iktisadi, fiziki, demografik ve sosyal yapısına ışık tutarak, orijinal bilgiler elde etmemize imkân sağlayan bu bilgi külliyyatının tetkik edilmesiyle, taşrada bir Osmanlı kentinin merkezle olan ilişkilerinin yanı sıra kendi içindeki

• Arş. Gör., Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, Elazığ/Türkiye, arzusahin23@hotmail.com

hareketliliği de tespit edilebilmektedir. Böylece bu dönemde Tarsus Sancağı'nın, Adana Eyaleti içerisindeki önemi açık bir şekilde ortaya konulmuş olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Tarsus, Sancak, Adana, Şer'iyye Sicili.*

SOME EVALUATIONS ON ADMINISTRATIVE, FINANCIAL AND SOCIAL CONDITIONS OF TARSUS SANJAK IN THE FIRST HALF OF THE 19th CENTURY

Abstract

Tarsus sanjak was one of the significant sanjak of Adana Province in Ottoman period. Tarsus, which was stated as Sanjak in Ottoman Administration, was being governed by moteselims who were appointed by the governors of Adana Province.

In our study, we present general information on history and geography of Tarsus, which is a significant ancient site until Ottoman period, and summarize the developments until this period in general. The developments in Ottoman period until the first half of the 19th century are tried to be given from the main sources as much as possible.

In this paper, administrative, financial and social conditions of Tarsus in the first half of the 19th century are examined in terms of shari'ah registers and archives documents. Shari'ah registers, the first-hand sources of monographic studies on Ottoman city history, involve significant information about the daily life, clothing and food costs, market and bazaar places, religious and social constructions such as mosque, masjid and madrasah, distribution of population according to Muslims and non-Muslims, and interrelationships of those.

By detecting this corpus which enables us to obtain original knowledge by enlightening the administrative, financial, physical, demographic and social structure of the city, besides its relation to the center, the mobility of an Ottoman city in rural area in itself can be obtained. By this way, the significance of Tarsus Sanjak in Adana Province in that period will be given explicitly.

Key Words: *Tarsus, Sanjak, Adana, Shari'ah Registers.*

Giriş

Bir şehrin yaşamını etkileyen en önemli koşullardan biri şehrin kurulduğu yerdir. Anadolu'da geçmişi tarih öncesine dayanan birçok şehir vardır. Bu şehirlerden bazıları kurulduktan bir süre sonra savaş, doğal afet, salgın hastalık gibi çeşitli sebeplerle yıkılarak tarih sahnesinden silinirken; bazıları ise bütün bu olumsuzluklara

Müslüman ve gayrimüslimlerin bir arada yaşadığı mahalleler olduğu gibi sadece gayrimüslimlere ait mahalleler de mevcuttu. 1831 senesinde yapılan ilk nüfus sayımı sonuçlarına göre, tahmini olarak Tarsus Sancağı'nda toplam erkek nüfus 16609'dur. Bu sayının 13888'ini Müslüman, geriye kalanını ise gayrimüslim nüfus oluşturmaktaydı. Sosyal yapı içerisinde yaylak ve kışlak hayatı yaşayan Türkmen aşiretlerinin önemli bir yeri vardır. Bu aşiretlerden bazılarının zaman zaman eşkıyalık olaylarına karıştıkları görülmektedir.

Klasik Osmanlı sancaklarından biri olan Tarsus Sancağı'nda Müslümanlarla gayrimüslimlerin ilişkileri iyi bir seviyede bulunmaktaydı. Bu dönem içerisinde Müslümanlar ile gayrimüslimler birlikte ortak iş yapabildikleri gibi birbirlerine borç alıp vermektedirler. Aynı zamanda Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında herhangi bir anlaşmazlık olduğunda mahkemeye müracaat ederek haklarını arayabilmekteydiler.

KAYNAKÇALAR

I. Arşiv Belgeleri

1. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (BA.)

a- Cevdet Tasnifi (C.)

aa- Askeriye (AS.)

502/20965.

ab- Dâhiliye (DH)

41/2026.

ac- Darphane (DRB.)

26/1251.

ad- Maliye (ML.)

301/12240, 222/9233, 127/5581, 770/31408, 486/19835, 416/16951, 294/12017, 609/25120, 780/31852, 471/19217, 496/20142.

ae- Zaptiye (ZB.)

14/670, 69/3425.

b- Hatt-ı Hümayun (HAT.)

452/22379, 462/22635, 357/20017, 349/19773, 359/20045, 283/16866, 376/20471, 36/1824, 355/19933.

c- Tarsus Şer'iyye Sicilleri (TŞS.)

287, 289

2. Araştırma ve İnceleme Eserler

AÇIKEL, Ali; "Osmanlı Ulak-Menzilhane Sistemi Çerçevesinde Tokat Menzilhane (1690-1840)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c. XIX, S. 2, İstanbul, 2004, s.1-33.

AKGÜNDÜZ, Murat; "Surre-i Hümayun Geleneği ve İslam Toplumunu Kaynaştırmadaki Rolü", *DEÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. XXII, İzmir, 2005, s. 107-114.

AKGÜNDÜZ, Ahmet -Yaşar Baş-Osman Kaşıkçı; *Arşiv Belgeleri Işığında Tarsus Tarihi ve Eshab-ı Kehf*, İstanbul, 1993.

ALTAY, M. Hadi; *Adım Adım Çukurova*, Adana, 1965.

BAYKARA, Tuncer; *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdari Taksimatı*, Ankara, 2000.

- BERKER, Şevki; “*Anadolu Selçuklu Sultanı Gıyaseddin Keyhüsrev II Zamanında Tarsus’un Türkler Tarafından Muhasarası*”, *Görüşler*, Adana Halkevi, Adana, 1943.
- BİLGİLİ, Ali Sinan; *Osmanlı Döneminde Tarsus Sancağı ve Tarsus Türkmenleri (Sosyo-Ekonomik Tarih)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.
- ÇADIRCI, Musa; *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK., Ankara, 1997.
- ÇADIRCI, Musa; “*Posta Teşkilatı Kurulmadan Önce Osmanlı İmparatorluğunda Menzilhane ve Kiracıbaşılık*”, *VIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 11-15 Ekim 1976, Kongreye Sunulan Bildiriler*, c. II, TTK., Ankara, 1981, s. 1359-1365.
- ÇADIRCI, Musa; *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK., Ankara, 1997.
- ÇIPLAK, Mustafa Necati; *İçel Tarihi*, Ankara, 1968.
- DARKOT, Besim; “*Tarsus*”, *İslam Ansiklopedisi*, c.12/1, MEB., Eskişehir, 1997, s. 18-24.
- DEMİRTAŞ, Ali; *İçel İli Çevre İncelemeleri*, Adana, 1972.
- EVLIYA ÇELEBİ, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, c. 9, (Hazırlayanlar: Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff), YKY., İstanbul, 2005.
- GÖRÜR, Muhammet; “*Salnâmelere Göre Osmanlı Döneminde Tarsus*”, *Cumhuriyetimizin 75. Yılında Dünden Bugüne 1.Tarsus Sempozyumu Bildirileri*, Tarsus, 1988.
- HALAÇOĞLU, Yusuf; *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara, 1991.
- HÜSEYNİKLİOĞLU, Ayşegül; *Karaman Beylerbeyliği’nde Konar-Göçer Nüfus (1500-1522)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2008.
- KARAGÖZ, Mehmet; “*XVIII. Yüzyılın Başlarında Malatya ve Çevresinde Eşkıyalık Hareketleri*”, *OTAM*, S. 5, Ankara, 1994, s. 192-207.
- KAŞGARLI, Mehlikıya Aktok; *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Serisi: 1, Ankara 1990.
- Yurt Ansiklopedisi*, “Tarsus”, c. 5, İstanbul, 1982, s. 3659-3661.
- MUSTAFA NURİ PAŞA; *Netayicü’l-Vukuat*, c. III-IV, (Sadeleştiren: Prof. Dr. Neşet Çağatay), TTK., Ankara, 1987.
- OĞUZ, İbrahim; *Tarsus Şer’iyye Sicillerine Göre Mersin Kenti’nin Kuruluş Öyküsü*, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin, 2006.
- ORHONLU, Cengiz; *Osmanlı İmparatorluğu’nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696)*, İstanbul, 1963.
- ÖZ, Mehmet; “*Modernleşme-Öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkıyalık Hareketlerinin Niteliği ve Özellikleri*”, *SDÜ. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Prof. Dr. Bayram Kodaman’a Armağan Özel Sayısı, Ocak 2010, s. 226-233.
- ÖZDEMİR, Rifat; “*Tokat’ta Aile’nin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1771-1810)*”, *Türk Tarihinde Kültüründe Tokat Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, 1987, s. 81-144.
- ÖZDEMİR, Rifat; “*Kırşehir’de Aile’nin Sosyo-Ekonomik Yapısı*”, *Osmanlı Araştırmaları*, IX, İstanbul, 1989, s.101-157.
- ÖZTÜRK, Mustafa; “*XVIII. Yüzyılda Antakya ve Çevresinde Eşkıyalık Olayları*”, *Belleten*, c. LIV, S. 211 (Aralık 1990), Ankara, 1991.
- PAKALIN, Mehmet Zeki; *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, İstanbul, 1993.
- SAMİ, Şemsettin, *Kâmusu’l-Alâm*, İstanbul, 1311.
- SÜMER, Faruk; “*Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar (Fetihten XVI. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar)*”, *AÜDTCF. Tarih Araştırmaları Dergisi*, c.1, S.1, Ankara, 1964.
- SÜMER, Faruk; “*Ramazan oğulları*”, *İslam Ansiklopedisi*, MEB., c.9, İstanbul, 1964, s. 612-620.
- TATAR, Özcan; *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Çukurova’da Eşkıyalık Olayları ve Aşiret İskânı (1691-1750)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2005.

TATAR, Özcan; “1692-1698 Yılları Arasındaki Dönemde Anavarza Ve Çevresinin İskân Edilmesi Hususunda Yapılan Çalışmalar”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.17, S.1, Elazığ, 2007, s. 315-327.

TEKİNDAG, Şehabeddin; “II. Beyazid Devrinde Çukurova’da Nüfuz Mücadelesi, *Belleten*, c. 31, S. 123, Ankara, 1967, s. 345-375.

TEKİNDAG, Şehabeddin; *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı*, İstanbul, 1961.

ULUTAŞ, Songül; “Tarsus Şer’iyye Sicilleri Ve Arşiv Belgeleri Işığında Menemencioğlu Aşireti’nin Mısırlılara Ve Osmanlı Devleti’ne İkili Yardım Faaliyetleri (1832-1841)”, *ÇÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 15, S. 1, Adana, 2006, s.369-392.

ULUTAŞ, Songül; “Osmanlı Kaynakları ve Tarsus”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume 5, Issue 6, December, 2012, p. 523-534.

YANARDAĞ, M. Özgür; “19. Yüzyıl Osmanlı Devleti Para Düzeni: Kâğıt Para Kullanımına Geçiş Aşamalarının İktisadi Analizi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 8, S. 36, Şubat, 2015, s. 918-933.

YAZICI, Nesimi; “II. Mahmud Döneminde Menzilhaneler: Ref’-i Menzil Bedeli”, *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri*, 28-30 Haziran 1989, *Bildiriler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul, 1990, s. 157-191.

YILMAZÇELİK, İbrahim; *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1789-1840)*, TTK., Ankara, 1995.

1973 İçel İl Yıllığı.

1981 Yılı Ekonomik Raporu.

XIX. YÜZYILDA ADANA VE ÇEVRESİNDE FRENGİ SALGINLARI

Selma TURHAN SARIKÖSE*

Özet

Adana önemli yol güzergâhları üzerinde bulunmaktadır. Bu sebeple tarih boyunca Adana'ya ordular, tüccarlar dışında birçok salgın hastalık da uğramıştır. Adana üzerinden giren salgınlar, Anadolu içlerine kadar yayılmıştır. XIX. yüzyılda Çukurova bölgesinde görülen salgınlardan biri de frengidir. Frengi cinsel yolla ve kan yoluyla bulaşan bir hastalıktır. Sosyal, ekonomik ve demografik yapı bu salgınlardan olumsuz yönde etkilenmiştir. Adana ve kazalarında görülen frengi salgınları esnasında nüfus kayıpları da meydana gelmiştir. Osmanlı Devleti, Adana ve çevresinde aldığı tedbirlerle frengi salgınları ile mücadele etmiştir.

Adana ve çevresinde frengi, genelde gayr-i Müslimlerin yaşadığı yerleşim birimlerinde görülmüştür. Bu hastalık daha çok fuhuş yapan kadınlar vasıtasıyla yayılmıştır. Frengili hastaların tespit ve tedavisi için bölgeye doktor, ilaç ve tıbbi malzemeler sevk edilmiştir. Vilayet merkezi dışında taşraya gönderilen seyyar tabipler köyleri dolaşarak frengili hastaları tespit etmeye çalışmışlardır. Adana ve kazalarında frengi hastaneleri tesis etmek amacıyla önemli miktarda para da gönderilmiştir. Fuhuş yapan kadınlar devlet tarafından takip edilmiş, böylelikle frenginin Adana ve çevresinde yayılması engellenmeye çalışılmıştır. Frengi ile mücadelede görev alan doktorlar devlet tarafından ödüllendirilmiştir. Bütün çalışmalara rağmen doktor yetersizliği ve frengi hastanelerinin inşaa sürecinde yaşanan sıkıntılar, frengi ile mücadeleyi zorlaştırmıştır. Ayrıca frengili hastaların kendilerini gizlemeleri bu hastalığın tespitini güçleştirmiştir.

Bu tebliğde Adana ve çevresinde XIX. yüzyılda ortaya çıkan frengi salgınları, salgınlara karşı Osmanlı Devleti'nin aldığı tedbirler ve salgınların bölgeye etkileri

* Yrd. Doç. Dr., Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
selmatsarikose@karabuk.edu.tr.

arşiv belgeleri ışığında değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Frengi, Osmanlı, XIX. Yüzyıl, Adana, Çukurova, Tıp.*

“SYPHILIS EPIDEMICS IN ADANA AND ENVIRONMENTS IN XIX'TH CENTURY”

Abstract

Adana is located on major roadroutes. Fort his reason, several epidemic sout sidearmies, traders has dropped in on Adana through ou thistory. The epidemics which comingout Adana has spreadin to Anatolia. One of the epidemic which outbreak in Çukurova region was syphilis in XIX'th century. Syphilis is a sexually trans mitted and blood-born ediseases. Social, economic and demographic structure has been affected adversely by this epidemic. Population losses have occurred during syphilis epidemics in Adana andit's district. The Ottoman Empire was struggling with take measures syphilis out breaks in Adana andit's arround.

Syphilis were generally seen in the inhabited settlements of thenon-Muslims in Adana and around. The disease is spread by women who have prostitution. Doctor, medicines and medical supplies have been shipped to region to detect and treat syphilitic patients. Ambulatory doctors sent to the country side out side the village center of the province sought to identify wandering syphilitic patients. Considerable amount of Money was sent to built the syphilis hospital in Adana andit's district. Prostitution of women who were followed by the state, there by trying to prevent the spread of syphilis in Adana and the surrounding. Doctors involved in to fight against syphilis was awarded by thestate. Despite all the work syphilis doctor shortage and difficulties in the process of building the syphilis hospital was difficult to fight with syphilis. Inaddition to disguise themselves syphilitic patients of this disease difficult to detect.

The syphilis epidemic emerged in Adana and around in XIX'th century, the measures taken in response to the outbreak of the epidemic by the Ottoman Empire and effects of the epidemic in the region will be considered in the light of archival documents in this paper.

KeyWords: *Syphilis, Ottoman, XIX'th Century, Çukurova, Medicine.*

Giriş

Frengi, Osmanlı kaynaklarında “illet-i Franiçe”, “frengi”, “Da’ül- efrenc”, “illet-i efrenciye” olarak geçmektedir.¹ Zührevi kelimesiyle de tarif edilen bu

¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İ.DH., 1386/1319 Ca. 9; ZB., 347/50.

devam ettiği gerekenin icra edildiği beyan edilmiştir.⁴⁶ Bölgede frengi ile mücadele Cumhuriyet'in ilk yıllarında da devam ettirilmiştir.

Sonuç

Adana merkez ve ilçelerinde görülen salgın hastalıklardan biri de frengidir. Frengi, cinsel yolla veya kan yoluyla bulaşan bir hastalık olup, genelde umumhanelerdeki fahişe kadınlar vasıtasıyla yayılmıştır. İlk defa Adana ve çevresinde frengi vakaları 1859'da askerler arasında görülmüştür. Kırım Savaşı sonrasında askerler vasıtasıyla Anadolu'ya giren frengi, kısa sürede Adana ve çevresine de ulaşmıştır. Frengi, Adana ve çevresinde en çok Bahçe ve Haçin gibi gayr-i Müslim nüfusun çoğunluk olduğu kazalarda yaygın olarak görülmüştür. Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılda Adana ve çevresinde görülen frengi salgınları ile mücadele kapsamında bölgede frengi hastaneleri tesis edilmesi yönünde girişimlerde bulunmuştur. Ayrıca bölgeye doktor, eczacı gibi sağlık görevlileri sevk etmiş, gerekli tıbbi malzemeleri de göndermiştir. Umumhanelerde çalışan kadınlar muayene edilmiş, kolluk kuvvetleri tarafından sürekli takip edilmiş, hatta bazıları sürgüne gönderilmiştir. Frengi ile mücadele için gönderilen doktorlar taltif edilerek hastalıkla mücadelenin sürekliliği sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak bütün alınan tedbirlere rağmen halkın utangaç tutumlarından dolayı hastalık bölgede gizlice yayılmaya devam etmiştir.

KAYNAKÇALAR

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA):
Bâb-ı Âsafî Divân (Beylikçi) Kalemî (A.DVN.), 152/75.
Bâb-ı Ali Evrak Odası (BEO.), 1925/144324; 1961/147011.
Dahiliye Emniyet-i Umumi Müdüriyeti Muhaberât ve Tensikât Müdüriyeti Belgeleri (DH.EUM.MTK.), 8/30; 74/18.
Dahiliye İdari Kısım Belgeleri (DH.İD.), 18-1/7; 175/11.
Dahiliye Mektubî (DH.MKT.), 457/30; 492/17; 908/11; 917/6; 934/78; 1072/39; 1106/39; 1141/16; 1505/63; 1722/40; 1745/88; 1755/92; 2425/84; 2465/115; 2489/64; 2517/48; 2534/110; 2534/146; 2545/56; 2554/45; 2559/31; 2563/75; 2568/82; 2588/114; 2589/112; 2889/5; 2598/104.
Dahiliye Muhaberât-ı Umumiye İdaresi Belgeleri (DH.MUİ.), 3-5/8.
Dahiliye Umûr-ı Mahalliye-i Vilâyât Müdüriyeti Belgeleri (DH.UM.VM.), 2/45.
İrade Dahiliye (İ.DH.), 1386/131; 1386/1319 Ca. 9.
Şurâ-yı Devlet (ŞD.), 2120/33; 2120/40.
Şurâ-yı Devlet Dahiliye (ŞD.DH.), 2120/27; 2120/33; 2120/40.
Yıldız Sadaret Resmî Maruzat (Y.A.RES.), 11/14.
Zabtiye Nezareti (ZB.), 347/50.
 MACAR, Oya DAĞLAR, *Balkan Savaşları'nda Salgın Hastalıklar ve Sağlık Hizmetleri*, Lipra Yay., İstanbul, (T.y).
 NİKİFORUK, Andrew, *Mahşerin Dördüncü Atlısı Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi*, (Çev. Selahattin ERKANLI), İletişim Yay., İstanbul, 2007.

⁴⁶ BOA, DH.MKT., 1072/39; 1106/39.

ŞERAFEDDİN MAĞMUMÎ, *Bir Osmanlı Doktorunun Seyahat Anıları Yüzyıl Önce Anadolu ve Suriye*, (Çev. Cahit KAYRA), Boyut Kitapları, İstanbul, 2008.

ÖZDEMİR, Hikmet, *Salgın Hastalıklardan Ölümler 1914-1918*, TTK, Ankara, 2005.

SAPANCALI H. HÜSEYİN, *Karaman Ahval-i İctimaiyye Coğrafıyye ve Tarihiyyesi*, (Yayn.: İbrahim GÜLER), TTK, Ankara, 1993.

STRAUS, Eugene W. – Alex STRAUS, *Tıbbi Mucizeler Tıp Tarihinden Yaşamı Değiştiren 100 Gelişme*, (Çev.:Nurcihan DURMUŞ), Domingo Yay., İstanbul: Domingo Yay., İstanbul, 2009.

ULUDAĞ, Osman Şevki, *Osmanlılar Devrinde Türk Hekimliği*, (Haz.: Esin KAHYA), TTK, Ankara, 2010.

TEMEL, Mehmet, “Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Fuhuş ve Frengi İle Mücadele”, *Türkler*, C.14, (Ed.: Hasan Celal GÜZEL-Kemal ÇİÇEK-Salim KOCA), Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 169-172.